

A photograph of the interior of a church, viewed from the back of the sanctuary looking towards the altar. A large, ornate wooden organ is on the left. In the center, a choir of people is singing, with a conductor standing in front of them. The altar area is decorated with religious paintings and statues. A red carpet runs down the center aisle. The church has high ceilings and wooden walls.

Svenska kyrkans redovisning för år 2016 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen

SVENSKA KYRKANS RAPPORT TILL KULTURDEPARTEMENTET

Innehåll

Förord	3	Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan	16
Året som gått	4	Tillgänglighet och användning	17
Måluppfyllelse	4	Kyrkornas öppethållande och tillgänglighet	17
Vård och bevarande	4	Verksamhet och sammankomster	19
Kompetens	5	Kyrkornas tillgänglighetsanpassningar för	
Samverkan	5	personer med funktionsnedsättning	20
Tillgänglighet	5	Kulturarvskommunikation	20
Sammanfattande bedömning	5	Strategiskt arbete under 2016	22
Stiften i Svenska kyrkan	6	Register, system och uppföljning	22
Predikstolar från 13 stift	7	Kyrkobyggnadsregistret och inventarieregistret Sacer	22
Kyrkoantikvarisk ersättning och		Energi och miljö	23
förvaltning av det kyrkliga kulturarvet	9	Solenergi	23
Svenska kyrkans kulturarvsförvaltning	9	Värden, bruk och förvaltning	23
Utgångspunkter för fördelning av		När andra bygger – Så skyddar du din kyrka	23
kyrkoantikvarisk ersättning	9	Identifiering och förvaltning	23
Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning	10	Moderna svenska kyrkor	23
2017 års rambeslut	10	Internationell och strategisk samverkan	24
Projekt genomförda i stiftet 2016		Hantverk och material	24
– ett urval	12	Kunskapsuppbyggnad kring det materiella	
Måluppfyllelse och utvecklingsområden	14	och immateriella kulturarvet	24
Värden och bevarandet av kulturarvet	14	Det gjutna järnet	25
Antalet kyrkobyggnader	14	Bilaga 1	
Åtgärder och åtgärds kategorier	14	Förändringar i Svenska kyrkans	
Vårdinsatser	15	kyrkobyggnadsbestånd 2000–2016	26
Vård- och underhållsplanering	15	Bilaga 2	
Övergripande planering och information	15	Fördelning och förbrukning av	
Skadeförebyggande insatser	15	kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2016	31
Arbete med säkerhetsfrågor	15	Bildgalleri	34
Förvaltningskompetens i kulturarvsfrågor	16		

Förord

Kyrkomötets beslut hösten 2016 om förslagen i utredningen *Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* ger avstamp för ett mångårigt arbete i hela trossamfundet med fokus på fastighetsfrågor. För Svenska kyrkan med sitt tusenåriga och mångskiftande fastighetsinnehav innebär detta också att andra aspekter av kulturarvet aktualiseras. Hur ska trossamfundet med grund i vår tids teologiska överväganden bevara, använda och utveckla kulturarvet så att det förblir en tillgång för alla? Det är en utmanande framtidsfråga inte bara för Svenska kyrkan, utan något som angår hela samhället.

I februari 2017 lade regeringen fram propositionen *Kulturarvspolitik* till riksdagen. Förslagen berör i första hand det offentliga kulturarvsarbetet, det som till exempel bedrivs vid våra museer och andra offentliga institutioner. Men kulturarvet kan aldrig bli bara, eller ens huvudsakligen, en fråga för det offentliga. Det krävs också ett livaktigt civilsamhälle, som bärs upp av enskildas engagemang. Det kyrkliga kulturarvet är ett utmärkt exempel på detta och särskilda avsnitt i propositionen berör också området.

För att kulturarvets värden ska komma hela samhället till del bör, enligt regeringen, det offentliga kulturarvsarbetet vidareutvecklas så att det gemensamma kulturarvet blir en angelägenhet för alla, det offentliga samtalet vidgas och fördjupas samt medskapande och engagemang främjas.

Det är glädjande att konstatera att de prioriteringar regeringen ser för det framtida kulturarvsarbetet stämmer väl överens med Svenska kyrkans synsätt. Kulturarvet är dynamiskt och har kontinuerligt förändrats genom tusen år, något som också är en förutsättning för att det ska förbli angeläget. Öppenhet och tillgänglighet är viktiga aspekter av arbetet. Det kyrkliga kulturarvet bär på en stor mångfald av berättelser av betydelse både för det kristna budskapet och Svenska kyrkans egen historia, men också för samhället i vid mening. Dialogen och mötet mellan dessa aspekter fördjupar förståelsen av historien och gör oss rikare som människor i dag.

ANTJE JACKELÉN
Ärkebiskop och ordförande i kyrkostyrelsen

HELÉN OTTOSSON LOVÉN
Generalsekreterare

Året som gått

MÅLUPPFYLLELSE

Svenska kyrkans rapport till regeringen för 2016 redovisar hur Svenska kyrkan har arbetat med det kyrkliga kulturarvet och den kyrkoantikvariska ersättningen under 2016 och i vissa fall under hela perioden sedan relationsförändringen 2000.

I den rapport som Svenska kyrkan lämnade till regeringen inför kontrollstationen 2014 gjordes en analys av frågor som rörde de kyrkliga kulturvärdena samt en uppföljning och utvärdering av de resultat som uppnåts. Utgångspunkt för bedömningen av måluppfyllelse är främst överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan från 2000 om frågor som rör de kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan, bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen samt regeringens proposition *Staten och trossamfunden* (1998/99:38). Svenska kyrkans arbete med de kyrkliga kulturvärdena inspireras av, och kan också på viktiga punkter bidra till, målen för det offentliga arbetet med kultur, kulturmiljö och kulturarv.

I föreliggande rapport har tonvikt lagts vid en redogörelse av den verksamhet, resultat och iakttagelser under 2016 som på kort eller lång sikt bidrar till måluppfyllelsen eller pekar på utvecklingsområden.

VÅRD OCH BEVARANDE

Under året förbrukades mer kyrkoantikvarisk ersättning än någonsin tidigare. Sett över hela perioden 2002–2016 steg förbrukningen till 98 procent av statsanslaget, jämfört med 95 procent året innan.

Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2018 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2016. Till detta kommer att projekt kan beviljas förlängd dispositionstid ytterligare ett år vid särskilda omständigheter. Kyrkostyrelsens rambeslut har under flera

år överstigit statsanslaget. Mot bakgrund av att det tidigare funnits överskott kopplat till den kyrkoantikvariska ersättningen har kyrkostyrelsen vidtagit åtgärder genom att höja ramfördelningen till stift. Överskottet är i dag hanterat och ramfördelningen kommer under de kommande åren inte att kunna överstiga 460 miljoner kronor. Glappet mellan behoven, dvs. de kulturhistoriskt motiverade kostnader som församlingarna söker kyrkoantikvarisk ersättning för och de disponibla medlen, kommer alltså att öka. Detta leder i sin tur till hårda prioriteringar i stift och församlingar.

Smärre förändringar av antalet kyrkobyggnader har skett under 2016. Enligt de uppgifter som församlingarna registrerat i kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 944 de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen, i förhållande till 2 940 enligt föregående års uppgifter. Sett över hela perioden är de skyddade kyrkorna fortfarande fler i dag än de var 1 januari 2000.

De lagenliga kriterierna är i vissa fall öppna för tolkningar och den aktuella differensen i antal skyddade kyrkobyggnader beror på att uppgifter har kontrollerats och korrigerats. Under 2016 har Svenska kyrkan på nationell nivå inlett ett samarbete med Riksantikvarieämbetet angående kunskapsförsörjningen för handläggningsprocesser relaterade till kulturmiljölagen och den kyrkoantikvariska ersättningen. En förstudie har genomförts för att identifiera behov av fortsatt utveckling. Det är en angelägen uppgift att uppnå kvalitetssäkrad information om vilka kyrkobyggnader som är skyddade med tillståndsplikt, och därmed ersättningsberättigade.

Övergången från analoga till digitala inventarieförteckningar har intensifierats under 2016. Ungefär hälften av landets församlingar har lagt över sin inventarieförteckning i Sacer, Svenska kyrkans digitala inventarieregister, vilket bidrar till en helt ny överblick över de skyddade föremålen.

KOMPETENS

I november 2016 fattade kyrkomötet beslut om den skrivelse som kyrkostyrelsen tagit fram utifrån förslagen i utredningen *Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem*. Ett fastighetsregister, obligatoriskt för trossamfundets samtliga enheter, ska vara ifyllt med grunduppgifter 2019 och ge hittills saknad överblick över hela trossamfundets fastighetsbestånd. Handböcker ska tas fram och nya mötesplatser skapas, för att utveckla kunskap och kompetens i fastighetsrelaterade frågor. Nya former ska utvecklas för att omhänderta kyrkor som är övertaliga i församlingens pastorala verksamhet.

Arbetet angående målning på plåt och tjära har fortsatt, bland annat genom att Hantverkarslaboratoriet vid Göteborgs universitet fått ett tydligare uppdrag av Svenska kyrkan på nationell nivå. Tillsammans med Hantverkarslaboratoriet hölls ett seminarium om tjära i januari 2016 för att diskutera historisk kunskap, användning och bruk, tillverkning och råvaror samt kontrollmetoder. Under året har Svenska kyrkan på nationell nivå påbörjat ett arbete med att pröva möjligheten med ramavtal för köp av tjära. Arbetet sker i en arbetsgrupp där bland andra Hantverkarslaboratoriet och stiftens medverkar.

SAMVERKAN

Under året fortsatte arbetet i den centrala och de regionala samrådsgrupperna med i genomsnitt två till fyra möten per år. Centrala samrådsgruppens konferens om det kyrkliga kulturarvet ägde rum i maj 2016 i Stockholm och arrangerades tillsammans med Stockholms stift och den regionala kulturmiljövården. Konferensen hade *Gemensamt ansvar* som tema, vilket belystes genom presentationer, diskussioner och studiebesök.

Arbetet i den centrala samrådsgruppen sker med fokus på strategiska frågor. Det är tydligt att det i dag också finns en diskussion i de regionala grupperna om behovet av att förnya arbetet, framförallt då det gäller frågor om hur det kyrkliga kulturarvet kan användas och utvecklas.

Svenska kyrkan har under 2016 samverkat med ett flertal institutioner i kulturarvsfrågor, såväl nationellt som internationellt. En kommitté för forskning om kyrkor konstituerades vid möte den 20 juni 2016 mellan Kungl. Vitterhetsakademien, Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan. Kommittén ska främja och samordna forskning och kunskapsutveckling som rör kyrkor i Sverige. Utöver arbetet i olika grupper sker också samverkan och samråd som en del av handlägningsprocesser eller i enskilda ärenden. Den nationella nivån och stiftens har under 2016 yttrat sig över och bidragit med underlag till ett flertal statliga rapporter, utredningar och propositioner.

TILLGÄNGLIGHET

Svenska kyrkans årliga undersökning visar att kyrkorna i genomsnitt var öppna 131 dagar under 2016, vilket är en minskning i förhållande till tidigare år. En viss osäkerhet är förknippad med det statistiska utfallet, men förändringen pekar på en nedåtgående trend sett över längre tid.

De många sammankomsterna i kyrkorna tillgängliggör kulturarvet. Sammantaget visar statistiken över den organiserade verksamheten med dess olika sammankomster i kyrkorna inte någon påtaglig förändring under 2016 jämfört med tidigare år. I förhållande till uppgifter lämnade 2006 kan en viss ökning märkas av aktiviteter i kyrkorna utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar, till exempel enskilda samtal, möten, kulturevenemang och visningsverksamhet.

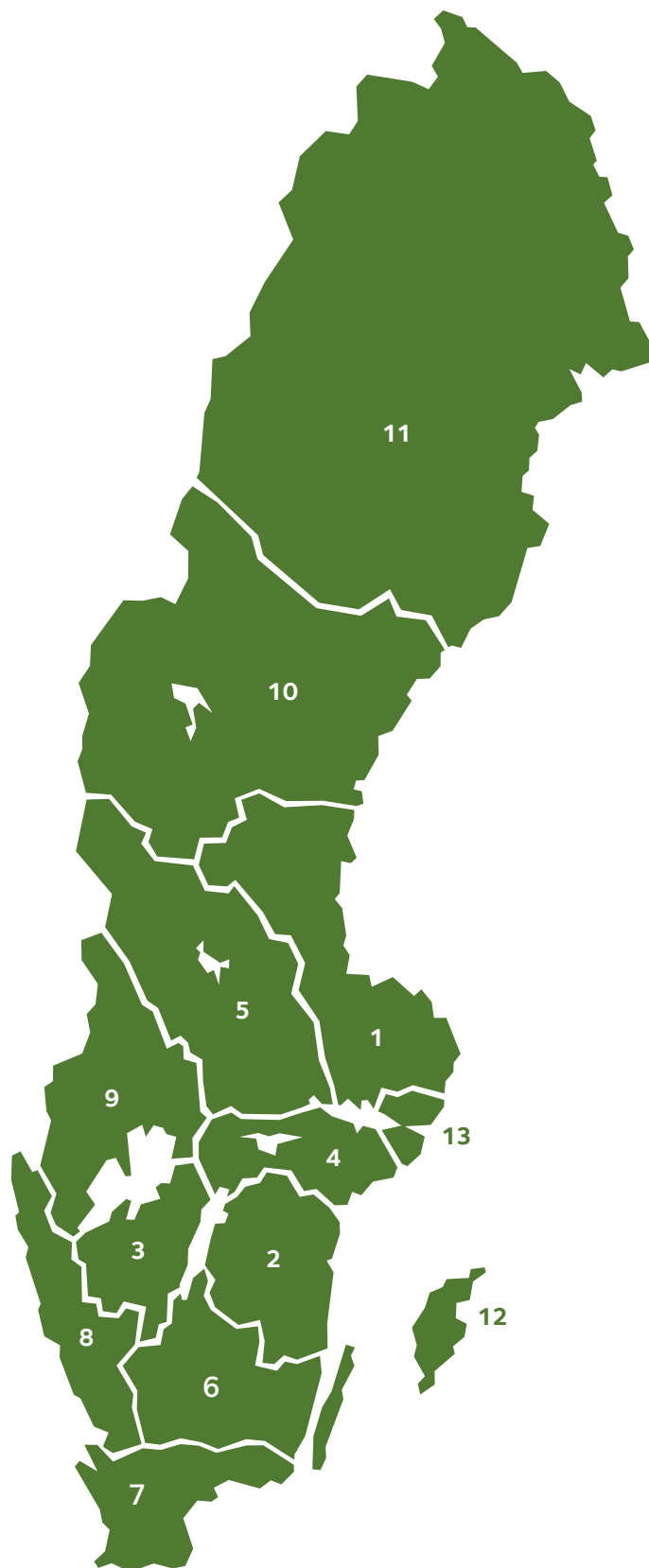
Enligt Svenska kyrkan är tillgänglighet ett brett begrepp som också handlar om kommunikation och delaktighet genom till exempel kyrkorumspedagogik, digitala medier, deltagande i seminarier och debatter samt genom publicerade rapporter. Resultatet från det avslutade nationella projektet *Moderna svenska kyrkor* har publicerats i en ny bok och därmed gjorts tillgänglig för en större allmänhet (*Moderna kyrkor i Sverige*, 2016). Projektet har omfattat samtliga stift och täcker in hela landet. Publikationen uppmärksammades bland annat av Lunds stift vid ett heldagsseminarium om den kulturminnesskyddade kyrkan i Klippan, som 2016 fyllde 50 år. Bland de många projekt som initierats genom de regionala samrådsgrupperna märks till exempel ett projekt i Uppsala stift om fiskarkapell. Publikationen *Fiskarkapell i Gästrikland och Hälsingland* är framtagna i samverkan med länsstyrelserna och länsmuseerna i stiftet, samt med stöd från kyrkoantikvarisk ersättning och regionala fonder.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING

Sammantaget har användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen och Svenska kyrkans kulturarvsarbete under 2016 bidragit till en fortsatt god måluppfyllelse. Rekviseringstakt och ansökningstryck visar att den kyrkoantikvariska ersättningen utgör en mycket viktig del av hur vården och bevarandet av det kyrkliga kulturarvet finansieras. Behoven, i form av ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning, överstiger dock mer än dubbelt de disponibla medlen, vilket leder till hårda prioriteringar. De beslut som kyrkomötet under 2016 fattade om *Gemensamt ansvar* ger långsiktigt bättre förutsättningar för att bevara det kyrkliga kulturarvet genom bättre kunskap om fastighetsbeståndet, förstärkt kompetens i förvaltningsfrågor och former för gemensamt ansvarstagande av övertaliga kyrkobyggnader. I statistiken för år 2016 kan en nedgång noteras för antalet öppetdagar, vilket stärker en nedåtgående trend över en längre tid. Användningen av kyrkorummen har dock inte märkbart förändrats.

Stiften i Svenska kyrkan

Svenska kyrkan bestod 2016 av 13 stift indelade i totalt 1 361 församlingar i Sverige och 30 församlingar utomlands. 61 procent av Sveriges befolkning var medlemmar i Svenska kyrkan.

1. UPPSALA STIFT
293 KYRKOR
258 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
64 % MEDLEMMAR

2. LINKÖPINGS STIFT
263 KYRKOR
231 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
65 % MEDLEMMAR

3. SKARA STIFT
411 KYRKOR
374 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
66 % MEDLEMMAR

4. STRÄNGNÄS STIFT
195 KYRKOR
173 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
57 % MEDLEMMAR

5. VÄSTERÅS STIFT
177 KYRKOR
161 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
65 % MEDLEMMAR

6. VÄXJÖ STIFT
336 KYRKOR
291 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
65 % MEDLEMMAR

7. LUNDS STIFT
509 KYRKOR
475 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
60 % MEDLEMMAR

8. GÖTEBORGS STIFT
367 KYRKOR
311 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
59 % MEDLEMMAR

9. KARLSTADS STIFT
171 KYRKOR
152 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
71 % MEDLEMMAR

10. HÄRNÖSANDS STIFT
211 KYRKOR
181 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
71 % MEDLEMMAR

11. LULEÅ STIFT
197 KYRKOR
132 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
73 % MEDLEMMAR

12. VISBY STIFT
99 KYRKOR
98 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
68 % MEDLEMMAR

13. STOCKHOLMS STIFT
150 KYRKOR
107 KYRKOR SKYDDAS
MED TILLSTÅNDSPLIKT
52 % MEDLEMMAR

Predikstolar från 13 stift

Det finns många typer av predikstolar från olika perioder i landets kyrkor. Stil och placering i kyrkorummet varierar med predikstolens och kyrkans ålder. Under medeltiden hölls predikan ofta från en talarstol eller ambo. I samband med reformationen övertog predikstolen succesivt den funktionen, eftersom större vikt då lades vid prästens predikan än tidigare. Detta medförde också att den fick ta en större och mer central plats i kyrkorummet.

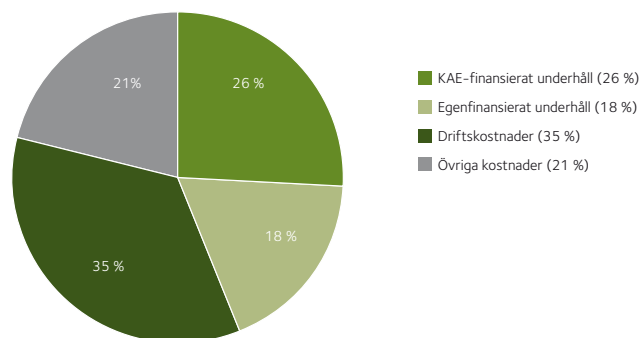

Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet

Svenska kyrkans kulturarvsförvaltning

Under åren 2009–2016 uppgick de årliga drift- och underhållskostnaderna för kyrkor och kapell som ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan i genomsnitt till drygt 1,7 miljarder kronor per år. Siffrorna för 2016 är uppskattade då redovisningen av drifts-, underhålls- och övriga kostnader fastställs i maj 2017. Den kyrkoantikvariska ersättningen finansierade en fjärdedel av den totala kostnaden för drift och underhåll av alla kyrkor och kapell, det vill säga i genomsnitt 450 miljoner kronor per år. I statistiken ingår inte kostnader för begravningsverksamheten eller utbetald kyrkoantikvarisk ersättning för begravningsplatser.

FIGUR 1: PROCENTUELL FÖRDELNING AV KOSTNADER FÖR KYRKOR OCH KAPELL, 2009–2016

Alla invigda friliggande kyrkor och kapell oavsett byggnadsår ingår i statistikunderlaget, dock inte de kyrkor som är hopbyggda med församlingshem eller oinvigda begravningskapell. Begravningsplatser ingår inte i statistikunderlaget.

Utgångspunkter för fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning

Kyrkoantikvarisk ersättning får beviljas för kulturhistoriskt motiverade åtgärder inom förvaltning av egendom som är skyddad enligt 4 kap. kulturmiljölagen. I villkoren för kyrkoantikvarisk ersättning, antagna av kyrkostyrelsen genom beslut 24 september 2012 och reviderade genom beslut 5 mars 2013, fastställs att en egeninsats krävs för att ersättningen ska kunna beviljas. Ersättningens storlek bestäms bland annat av åtgärdens karaktär och de hänsynstaganden som krävs utifrån bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen. Svenska kyrkans självfinansiering har uppgått till i genomsnitt 48 procent av den totala kostnaden för de åtgärder där utbetalning av ersättning skett under 2002–2016.

Som stöd för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning finns *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 1:2*. Handboken har under de senaste åren bearbetats för att inkludera en rekommenderad ersättningsnivå för flertalet åtgärder till vilka kyrkoantikvarisk ersättning kan utgå, ett så kallat riktvärde, samt ett spann inom vilket åtgärdens ersättningsnivå kan justeras utifrån dess kulturarvsnytta. Syftet med handboken är att tydliggöra förutsättningarna för fördelning av ersättningen och öka samsynen mellan stiftet i handläggning och bedömning av ansökningar. Handboken fastställdes av kyrkostyrelsen den 20 oktober 2016.

Ersättningen får användas till vård- och underhållsåtgärder som ingår i en långsiktig vård- och underhållsplan, utredningar och projekteringar som förbereder, underlättar och förbättrar förutsättningarna för vård och underhåll. Den kan även användas till anpassade lösningar för tekniska installationer och tillgänglighet, informationsinsatser, åtgärder för förbättrad

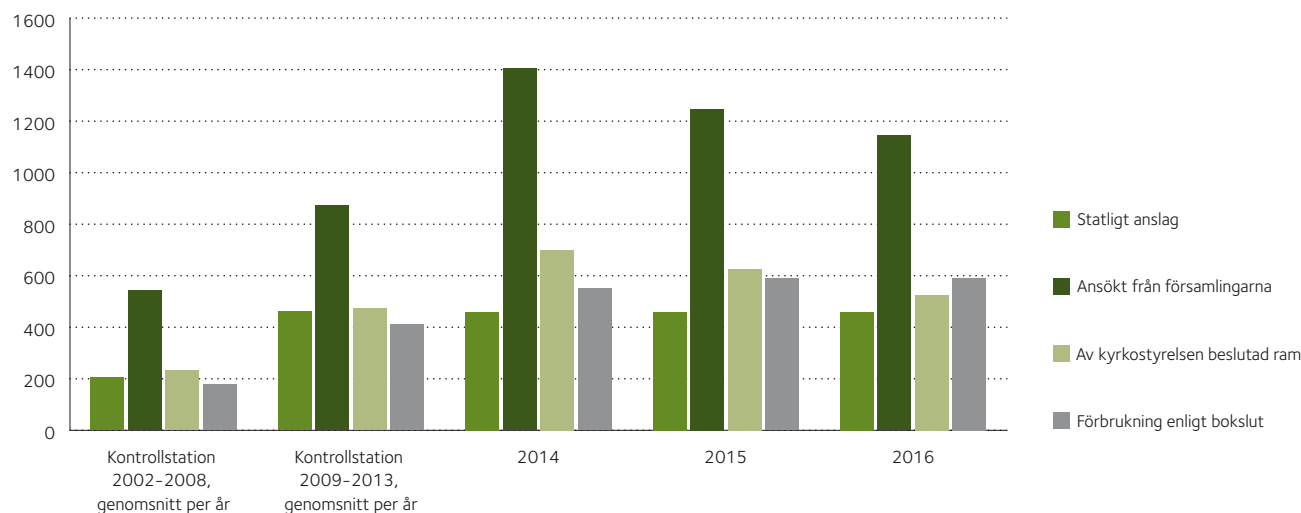
förvaring och skydd av kulturhistoriskt värdefulla inventarier och skadeförebyggande åtgärder. Kyrkoantikvarisk ersättning får även beviljas till insatser av övergripande och generell karaktär inom stift eller på nationell nivå. Dessa projekt syftar bland annat till att tillgängliggöra de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena.

Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning

För perioden 2002–2016 har Svenska kyrkan erhållit 5 120 miljoner kronor (4 660*) i kyrkoantikvarisk ersättning från staten. Av dessa har 5 020 miljoner kronor (4 429*) förbrukats

och 100 miljoner kronor (231*) återstod vid 2016 års utgång. Därmed hade vid 2016 års utgång 98 procent (95*) av anslaget 2002–2016 förbrukats. Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2018 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2016. Till detta kommer att projekt kan beviljas förlängd dispositionstid om ett år vid särskilda omständigheter.

FIGUR 2: KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING I MNKR, 2002–2016

2017 års rambeslut

För ramår 2017, med dispositionstid 2017–2018, har stiftet och nationell nivå, genom beslut av kyrkostyrelsen i maj 2016, tilldelats en beslutsram om 460 (530**) miljoner kronor. Beloppets storlek baseras på regeringens förslag till långtidsbudget om 460 miljoner kronor. Det råder ett fortsatt högt ansökningstryck från församlingar och stift. Ramår 2017 uppgick ansökt belopp till 1,1 miljarder kronor med en totalkostnad av 1,4 miljarder kronor.

Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2016 i siffror redovisas i bilaga 2.

* 2015 års uppgifter inom parentes

** 2016 års uppgifter inom parentes

Projekt genomförda i stiftet 2016 – ett urval

För att ge en uppfattning om vilken typ av stifts- och församlingsprojekt som beviljas kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) presenteras här ett urval av projekt som slutförts under 2016.

UPPSALA STIFT

UNDERHÅLL OCH MÅLNING AV FASAD OCH TAK

Arholma kyrka är en liten kyrka belägen på Arholma ö i Stockholms norra skärgård som den senaste tiden genomgått flera åtgärder, bland annat underhåll och målning av fasader, fönster och tak. Kyrkan är på grund av sin belägenhet svår att transportera arbetskraft och material till, vilket också gjort det svårt att bedöma kostnaderna. Ersättning har därför fått sökas i omgångar för att hantera tillkommande kostnader.

Total kostnad: 1 708 tkr, varav KAE: 1 503 tkr.

LINKÖPINGS STIFT

TILLGÅNGSLIGGÖRANDE AV KRYPTAN

Under golvet i S:t Lars kyrka i Linköping finns murrester och utgrävda gravar. Sedan 1950-talet har utrymmet fungerat som museum. Det kallas "kryptan" i folkmun, men är resterna av den nuvarande kyrkans föregångare från tidigt 1100-tal. I samband med renovering av kyrkan moderniserades utställningarna och kryptan gjordes tillgänglig för funktionsnedsatta, bland annat genom en ny ingång och en hiss. Från att ha varit en i det närmaste bortglömd plats fungerar nu kryptan som ett litet medeltids-museum mitt i Linköping.

Total kostnad: 3 061 tkr, varav KAE: 1 000 tkr.

SKARA STIFT

OMMÅLNING AV PLÅTTAK

Habo kyrka täcks av ett historiskt plåttak från sent 1800-tal. Redan 2010 noterades färgsläpp och bitvis omfattande rostangrepp. Ett åtgärds-förslag togs fram och nu har ommålning med blymönja och svart linoljefärg genomförts. Endast en mindre plåt på sydsidan behövde bytas. Arbetena på Habo kyrkas tak har även ingått som referensobjekt i det nationella projektet *Målning av takplåt på kulturhistoriska byggnader*.

Total kostnad: 1 591 tkr, varav KAE: 1 194 tkr.

STRÄNGNÄS STIFT

TEXTILFÖRVARING

Bettna församling har fem medeltida kyrkor och en stor samling kulturhistoriskt mycket värdefulla textilier. I några av kyrkorna har förvaringen för textil varit bristfällig vilket har åtgärdats genom att en central förvaring byggts i Bettna kyrka. Här förvaras nu de mest värdefulla textilierna från församlingens fem kyrkor i anpassade textilsåp i en kyrka med gott inomhusklimat.

Total kostnad: 251 tkr, varav KAE: 188 tkr.

VÄSTERÅS STIFT

RENOVERING AV TEGELPILASTRAR PÅ FASAD

Stora Kopparbergs kyrka i Falun är till största delen uppförd på 1400-talet i tegelgotik. Stora delar av murverket är av medeltida ursprung.

Delar av den södra fasaden har restaurerats: frostsakat tegel, skadade och vittrade fogar har bytts ut och nya tegelstenar har tillverkats för ändamålet. Ambitionen i projektet har varit att ersättningsmaterialen till färg, dimension, ytstruktur och form ska smälta in i murverket som helhet, vilket lyckats bra. Arbetet har stått under antikvarisk kontroll av Dalarnas museum.

Total kostnad: 1 536 tkr, varav KAE: 768 tkr.

VÄXJÖ STIFT

BYTE AV SPÅNTAK

Hylletofta kyrka i Sävsjö pastorat uppfördes under 1100-talet och är en av de så kallade Njudungskyrkorna. Kyrkans karaktärsbärande branta tak, lagt med kyrkspån senast 1956, har nu lagts om med spjälkade spån av furu. Skador på undertaket har reparerats efter ett långvarigt läckage. Mindre förstärkningar av rötskadade medeltida takstolar i koret har också genomförts, samt renovering av plåttäckningar.

Total kostnad: 1 818 tkr, varav KAE: 1 273 tkr.

LUNDS STIFT

YTTRE UNDERHÅLL OCH GRUNDFÖRSTÄRKNING

Odarslövs kyrka med anor från 1100-talet var stängd på grund av rasrisk, den hade blivit avsakraliserad och användes inte för församlingens verksamheter. Kyrkan har genomgått en nödvändig yttre renovering av fasader och tak,

grundförstärkning samt restaurering av tornets konstruktioner. Renoveringen möjliggör framtida användning av kyrkobyggnaden som annars riskerade en försäljning eller rivning. Kyrkan ligger i ett stadsområde i stark utveckling och möjligheter till verksamheter i kyrkan är många.
Total kostnad: 13 264 tkr, varav KAE: 9 272 tkr.

GÖTEBORGS STIFT

RESTAURERING AV BAROCKLJUSSTAKAR

Ett par barockljusstakar från 1685 i Tyska Christinae kyrka i Göteborg har genomgått restaurering. De rikt ornerade altarljusstakarna i silver hade omfattande skador och deformationer. Åtgärderna syftade till att stabilisera ljusstakarna, estetiskt återställa dem och att förebygga fortsatt nedbrytning. Ljusstakarna rengjordes och skyddslackades, konstruktionen förstärktes och deformationer riktades.
Total kostnad: 75 tkr, varav KAE: 56 tkr.

KARLSTADS STIFT

INSATSPLANER

I Kristinehamns pastorat har man arbetat med att ta fram insatskort för att vid en eventuell brand kunna inrikta räddningsinsatsen på de mest värdefulla och utrymningsbara kyrkliga inventarierna. En grundmall har tagits fram med uppgifter om föremålen, samt planritning och kontaktpersoner. Den digitala versionen är interaktiv för

att kunna hanteras i läsplatta. Mallen ska kunna återanvändas för liknande arbeten i andra församlingar och pastorat.

Total kostnad: 121 tkr, varav KAE: 91 tkr.

HÄRNÖSANDS STIFT

BYTE AV SPÅN SAMT TJÄRNING PÅ SÖDRA TAKFALLET

Spåntaket på långhuset på Mattmars kyrka är ett av de äldsta spåntaken i Sverige som fortfarande tjänar som takbeläggning. Projektet startade som ett vanligt spånbyte men då det visade sig att taket var från 1825 ändrades projektets målbild. Man riktade in sig på att bygga upp erfarenhet kring spånframställning för att få en bättre översikt kring virkesval, möjliga prioriteringar, kvaliteter och ekonomi, med taket på Mattmars kyrka som arbetsexempel.

Total kostnad: 1 239 tkr, varav KAE: 1 115 tkr.

LULEÅ STIFT

MÅLNING AV INVÄNDIGA YTOR

Valven och väggarna i Öjebyns kyrka i Piteå församling var mycket mörka och smutsiga. Inga större åtgärder hade gjorts under de senaste 45 åren. Valven torrengjordes med svamp och målades med limfärg som gavs en lätt pigmentering av grön umbra för att ansluta till befintlig valvputsnyans. Väggarna målades med kalkfärg. Bänkar retuscherades och lackades om

och altarringen målades om i samma kulör som tidigare.

Total kostnad: 2 218 tkr, varav KAE: 618 tkr.

VISBY STIFT

INVÄNDIGA RESTAURERINGSARBETEN

Vall kyrka har genomgått renovering för att åtgärda röta i långhusets grund. När arbetet påbörjades uppdagades att det också fanns röta i tornrummet. Putsen en bit upp på väggarna var dessutom urlakad av fukt varför det bestämdes att den måste knackas ned. I samband med detta hittades målningar på väggarna vilket gjorde att man bestämde sig för att provknacka på fler ställen i tornrummet. Målningarna som hittades stildaterades till tidigt 1200-tal, men ikonografin är svårtolkad. Bilderna kan snarast jämföras med dem från stenhuggerier.

Total kostnad: 3 882 tkr, varav KAE: 2 911 tkr.

STOCKHOLMS STIFT

RESTAURERING AV BALDAKIN VID DOPFUNT

Under 2015 och 2016 har omfattande renovering genomförts av S:ta Maria Magdalenas kyrka och kyrkogård. Bland annat har en unik dopbaldakin, troligen en venetiansk sidendamast från Bevilacqua som tillkom under 1926 års renovering av Lars Israel Wahlman, renoverats och gjorts ren.

Total kostnad: 209 tkr, varav KAE: 104 tkr.

Måluppfyllelse och utvecklingsområden

Vården och bevarandet av kulturarvet

I *Ett rum öppet för alla*, den rapport Svenska kyrkan lade fram inför kontrollstationen 2014, redogörs för hur målen i överenskommelsen mellan Svenska kyrkan och staten har uppfyllts. Målen konkretiseras i fyra olika områden: vården och bevarandet av kulturarvet; förvaltningskompetens i kulturarvsfrågor; samverkan mellan staten och Svenska kyrkan samt tillgänglighet och användning. I detta kapitel redogörs för åtgärder och insatser som främjar en önskad utveckling, men också sådant som utgör möjliga förbättringsområden. En sammanfattning ges i det inledande kapitlet *Året som gått – sammanfattande bedömning*.

ANTALET KYRKOBYGGNADER

I april 2017 uppgick det totala antalet kyrkobyggnader till 3 379. Enligt de uppgifter som lämnats av församlingarna för kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 944 de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. Av dessa är 116 uppförda efter 1940 och således förda till denna kategori genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet enligt 4 kap. 4 § kulturmiljölagen. Sådana beslut har fattats för 35 kyrkor efter relationsändringen 2000. Från 2014 fattas dessa beslut av länsstyrelserna.

Under 2016 har ett tillbyggt kyrkorum i ett församlingshem invigts för gudstjänst: Mariasalen i Kyrkans hus i Mantorp, Vifolka församling. Dessutom har fyra äldre kyrkorum tillkommit. De är kyrksalen i Kvänums församlingshem, Kvänums församling som registrerades i kyrkobyggnadsregistret 2017; Grönskåra kapell, Fagerhults församling som var en gåva till församlingen från en kapellstiftelse 2014; Akalla kyrka,

Spånga-Kista församling, också den övertagen från en stiftelse 2016 samt Olaus Petri kyrka som Halmstads församling köpte av en ideell förening 2015. Ingen av dessa kyrkor är tillståndspliktiga enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Under perioden 2000–2016 har 23 nybyggda kyrkor och kapell tillkommit. Dessa omfattas inte av 4 kap. kulturmiljölagen och är inte berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

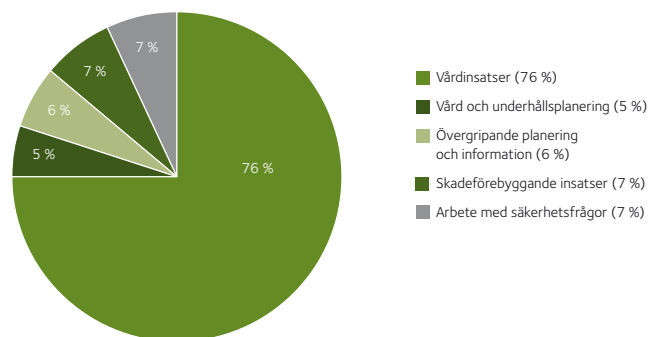
Två kyrkor/kapell har tagits ur bruk under 2016. Det gäller Stenkullens kyrka i Lerums församling som 2017 såldes till en privatperson för förskoleverksamhet, samt Kypasjärvi bönhus, Överkalix församling, som 2016 såldes till en privatperson för bostadsändamål. Tilkyrkan i Sigtuna församling togs ur bruk 2012, men har inte funnits med i redovisningen tidigare år. Efter att kyrkan tagits ur bruk demonterades och flyttades den och används idag till annan verksamhet av församlingen. Inga av dessa kyrkor/kapell omfattas av tillståndsplikt.

Under perioden 2000–2016 har totalt 88 kyrkor tagits ur bruk varav 24 omfattas av tillståndsplikt. Av dessa har de flesta (22 kyrkor) sålts till annan ägare, varav två till annat trossamfund. Förändringar i Svenska kyrkans byggnadsbestånd 2000–2016 framgår av bilaga 1.

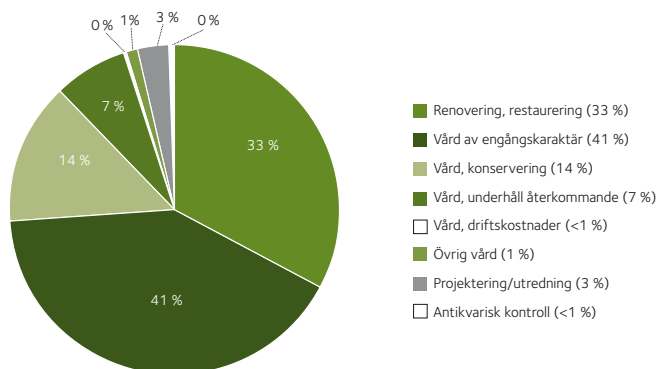
ÅTGÄRDER OCH ÅTGÄRDSKATEGORIER

I följande avsnitt beskrivs vården och bevarandet av kulturarvet per åtgärdskategori i den form projekten registrerats i Svenska kyrkans projekthanteringssystem. Diagrammen visar hela fördelningsperioden, medan den analyserande texten huvudsakligen utgår från åtgärder och projekt från 2016.

**FIGUR 3. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING
2002–2016 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, INKLUSIVE NATIONELLA PROJEKT**

**FIGUR 4. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING
2002–2016 INOM ÅTGÄRDSKATEGORI VÅRDINSATSER**

VÅRDINSATSER

Denna kategori avser åtgärder på församlingsnivå, omfattande renovering, restaurering, vård av engångskaraktär, konservering, underhåll men även projektering och utredning. Huvuddelen av den kyrkoantikvariska ersättningen går till vårdinsatser initierade av församlingarna. Under perioden 2002–2016 har 3,8 miljarder kronor använts till vårdinsatser av totalt 5 miljarder kronor, det vill säga cirka tre fjärdedelar av de förbrukade medlen. Den genomsnittliga ersättningsnivån för vårdinsatser har under perioden varit 46 procent.

I denna kategori ingår även kulturhistoriskt motiverade driftkostnader. Driftkostnaderna handlar uteslutande om kostsamma sprinkleranläggningar, det vill säga de avancerade släckningssystem som installerats i flera av de kulturhistoriskt värdefulla träkyrkorna. Den begränsade kategorin Övrig vård innehåller ett flertal sinsemellan olika projekt, däribland ett antal åtgärder för tillgänglighetsanpassning.

VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLANERING

Kategorin avser vård- och underhållsplanering på församlingsnivå i form av upprättande av nya vård- och underhållsplaner samt att revidera gamla. Mellan 2002 och 2016 har drygt 244 miljoner kronor använts till vård- och underhållsplanering, vilket utgör 5 procent av den totala förbrukningen av kyrkoantikvarisk ersättning. Den genomsnittliga ersättningsnivån för vård- och underhållsplanering har under perioden varit 53 procent.

ÖVERGRIPANDE PLANERING OCH INFORMATION

Kategorin avser vård- och underhållsplanering samt informationsinsatser på stiftsnivå, så kallade stiftsprojekt, och de projekt som utförs på Svenska kyrkans nationella nivå. Kategorin innehåller även informations- och visningsinsatser i samband med vård- och underhållsåtgärder eller övergripande regionala informationsinsatser. Under perioden 2002–2016 har 293 miljoner kronor använts till detta, vilket utgör 6 procent av den totala förbrukningen. Den genomsnittliga ersättningsnivån för övergripande planering och information har under perioden varit 72 procent.

De stiftsprojekt som avslutats under 2016 har stor bredd och omfattar bland annat ett antal inventeringar för att säkra kulturvärden. Västerås stift har inventerat gravvårdar av gjutjärn, Växjö stift har inventerat inventarier som är tagna ur bruk och förvaras i torn och vindar, och Karlstads stift har inventerat skiffertak och bårhus. Av mer strategisk karaktär kan nämnas Stockholms stifts arbete med kunskapsuppbyggnad och strategier för kommunikation kring det kyrkliga kulturarvet. Uppsala stift har valt att ta fram och sprida kunskap om regionala särdrag inom det kyrkliga kulturarvet genom boken *Fiskekapell i Gästrikland och Hälsingland*.

SKADEFÖREBYGGANDE INSATSER

Kategorin avser kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med projektering, utredning av fukt och mögel, klimätförbättrande åtgärder samt förbättrad förvaring för inventarier. Totalt har 333 miljoner kronor gått till skadeförebyggande insatser, vilket utgör 7 procent av den totala förbrukningen under perioden 2002–2016. Den genomsnittliga ersättningsnivån för skadeförebyggande insatser har under perioden varit 42 procent.

I skadeförebyggande insatser ingår även underkategorin *Övrigt förebyggande* som innefattar olika typer av åtgärder. Här finns kulturhistoriskt motiverade tillgänglighetsåtgärder men även klimätförbättrande åtgärder såsom styrsystem, avfuktningssystem samt sanerings- och dräneringsarbeten.

ARBETE MED SÄKERHETSFRÅGOR

Kategorin avser stöld- och brandförebyggande åtgärder samt byte av brandfarliga elinstallationer och installation av åskskydd. Totalt har drygt 338 miljoner kronor använts till säkerhetsförebyggande arbeten, vilket motsvarar 7 procent av den

totala förbrukningen under perioden 2002–2016. Den genomsnittliga ersättningsnivån för säkerhetsrelaterade åtgärder har under perioden varit 63 procent.

Svenska kyrkans nationella nivå ingår i två nationella säkerhetsnätverk, dels ett nätverk kring stölder och kulturarv, dels ett nätverk för katastrofberedskap och restvärdesräddning. Riksantikvarieämbetet är sammankallande i båda nätverken. Tillsammans med Riksantikvarieämbetet och polisens nationella operativa avdelning (NOA) arbetar Svenska kyrkans nationella nivå med att ta fram checklistor och riktlinjer vid stöld i kyrkor, som framför allt ska vara till stöd för församlingar och pastorat, men också fungera som handledning för stift och myndigheter. Samma grupp träffas regelbundet för att samråda och utbyta erfarenheter och information gällande stölder i kyrkor.

Förvaltningskompetens i kulturarvsfrågor

Under 2016 har arbetet intensifierats med att integrera fastighets- och kulturarvsfrågor. I november 2016 fattade kyrkomötet beslut om den skrivelse som kyrkostyrelsen tagit fram utifrån förslagen i utredningen *Gemensamt ansvar*. Förutom ett nytt utjämningssystem är det förvaltningsfrågorna som står i fokus för beslutet, främst frågor kring det samlade fastighetsbeståndet och övertalighet.

De beslut som är fattade kring *Gemensamt ansvar* innebär att ett obligatoriskt fastighetsregister upprättas över samtliga byggnader som ägs och förvaltas av Svenska kyrkan. Till skillnad från kyrkobyggnadsregistret ska det omfatta såväl kyrkor och kapell som församlingshem, bodar, maskinhallar och ekonomibyggnader. Det obligatoriska fastighetsregistret ska ge en överblick över det samlade fastighetsbeståndet och hjälpa samtliga nivåer inom Svenska kyrkan att ta strategiskt långsiktiga och hållbara beslut. Kyrkobyggnader som är fastslaget övertaliga ska kunna överlåtas från pastorat eller församling till trosamfundet på nationell nivå. Överlåten kyrkobyggnad kommer att förvaltas av stiftet. Formerna för hur en övertalig kyrkobyggnad ska kunna övertas och hur förvaltningen kommer att se ut, utreds vidare. De olika delbesluten kommer att implementeras under perioden 2019–2022.

Handböcker och plattformar för att utveckla kunskap och kompetens är ett prioriterat område för att möta de nya behov som uppstår genom besluten i *Gemensamt ansvar*. För att svara mot detta har både stift och den nationella nivån förstärkt sin fastighetskompetens. Den nationella nivån har kompletterat arbetsstyrkan med en person med inriktning på fastighetsstöd. Luleå och Skara stift har utökat sitt stöd till församlingar och pastorat och anställt var sin ny fastighetsingenjör. Karlstads stift har anställt två nya fastighetsingenjörer och Göteborgs stifts servicebyrå har under året ytterligare förstärkt sin bemanning inom fastighetsstöd till församlingar och pastorat.

Ansökningstrycket för kyrkoantikvarisk ersättning har under året varit fortsatt mycket stort, vilket avspeglas i en ökad aktivitet av olika typer och åtgärder. Behovet av antikvariskt och fastighetsrelaterat stöd är därmed stort, både bland stiftet och bland pastorat och församlingar.

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan är en av hörnstenarna i överenskommelsen om den kyrkoantikvariska ersättningen. Samrådsgrupperna utgör en förutsättning för att arbetet med det kyrkliga kulturarvet och ersättningen ska fungera. På stiftsnivå träffas de regionala samrådsgrupperna två till fyra gånger per år. Den centrala samrådsgruppen följer kontinuerligt det regionala arbetet genom att som en stående punkt på dagordningen ta upp aktuella frågor från mötena i de regionala grupperna. Denna överblick är möjlig genom att protokollet sänds in till den centrala gruppen.

Stående diskussioner i de regionala grupperna berör de olika momenten i beredningen av ersättningen samt initiering av nya och uppföljning av avslutade stiftsprojekt. Under 2016 har diskussioner kring förslagen i utredningen *Gemensamt ansvar* och konferensen om det kyrkliga kulturarvet varit viktiga inslag. Andra teman avspeglar aktuella antikvariska frågor, till exempel erfarenheter av flerfunktionella kyrkorum samt framtagande av vård- och underhållsplaner för begravningsplatser. I flera grupper har också frågor om gruppens funktion och arbetssätt väckts i avsikt att skapa en mer dynamisk dialog om användningen och utvecklingen av det kyrkliga kulturarvet.

Den centrala samrådsgruppen har haft två möten under 2016. Mötena utgår från det arbetssätt som parterna kom överens om 2014, med fokus på strategiska frågor. Under 2016 har bland annat frågor om register- och forskningssamverkan stått i fokus. Parterna håller också kontinuerligt varandra informerade om förändringar inom respektive organisation, vilka har bäring på det kyrkliga kulturarvet.

Den centrala samrådsgruppens konferens om det kyrkliga kulturarvet ägde rum under tre dagar i maj 2016 i Stockholm. Konferensen samlade drygt 150 deltagare från den centrala och de regionala samrådsgrupperna, men även från kulturdepartementet och andra berörda aktörer. För arrangemanget svarade Centrala samrådsgruppen (Svenska kyrkan på nationell nivå och Riksantikvarieämbetet) och samrådsgruppen i Stockholm stift (stiftet och den regionala kulturmiljövården). Konferensen hade *Gemensamt ansvar* som tema. Presentationerna i Matteuskyrkan i Stockholm rörde omvärldsfaktorer som i en framtid kommer att påverka förutsättningarna för det kyrkliga kulturarvet och dess relevans i samhället. Utmaningarna med övertalighet berördes, med exempel från utvecklingen i andra länder. Särskilda fördjupningar ägnades kyrkliga inventarier

och kulturarvsbrott, tillgängliggörande och kyrkomiljöerna i stadsplaneringen.

Utöver möten i samrådsgrupperna sker samverkan och samråd i flera sammanhang på handläggarnivå. Hanteringen av den kyrkoantikvariska ersättningen sker efter fastlagda rutiner och samsynen ökar mellan stiftens och länsstyrelsernas bedömning av ersättningsnivåer för den kyrkoantikvariska ersättningen. Under 2016 har kyrkostyrelsen beslutat om version 1.2 av *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning*. Handboken innehåller nu bland annat riktvärden och ersättningsnivåer för de vanligaste åtgärderna, för att ytterligare bidra till samsyn och större enhetlighet i hur ersättningen fördelas.

Svenska kyrkans nationella nivå och stiftens möts regelbundet. Under 2016 genomfördes två samråd, under våren i Linköpings stift och under hösten i Uppsala. Vid höstsamrådet deltog även handläggare vid Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser och läns museer. Samråden med stiftens sker i form av rundabordsamtal med möjlighet att lyfta gemensamma frågor. Höstsamrådet samlar ca 50 deltagare och innehåller presentationer och diskussioner i plenum om kyrkoantikvarisk ersättning och kyrkoantikvariska frågor. Vid höstsamrådet redogjorde bland annat Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation om införandet av enhetlig begravningsavgift från 1 januari 2017, vilket ledde till att den nationella nivån under hösten 2016 skickade ut ett förtydligande inför stiftens ansökan om ramar för kyrkoantikvarisk ersättning. I förtydligandet framhålls att kostnader för åtgärder på begravningsplatser i första hand bör bekostas av begravningsavgiften.

Svenska kyrkan har under 2016 samverkat med ett flertal nationella och internationella institutioner i kulturarvsfrågor. En kommitté för forskning om kyrkor konstituerades vid ett möte den 20 juni 2016 mellan Kungl. Vitterhetsakademien, Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan. Kommittén ska främja och samordna forskning och kunskapsuppbbyggnad som rör kyrkor i Sverige. Parterna bidrar till arbetet utifrån sina uppdrag och roller.

Den nationella nivån och stiftens har under 2016 yttrat sig över och bidragit med underlag till ett antal statliga utredningar och rapporter. Underlag har levererats till rapporten *Kulturmiljöstatistik* som Myndigheten för kulturanalys gett ut. Yttranden har lämnats till kulturrådet angående kultursatsningar i vissa bostadsområden samt fyra statliga utredningar inom kulturarvsområdet, remitterade av Kulturdepartementet: *Ny museipolitik*, *Gestaltad livsmiljö* samt Riksantikvarieämbetets översyn av 4 och 5 kap. kulturmiljölagen. Svenska kyrkans synpunkter har i allt väsentligt hörsammats i den kulturarvsproposition som i form av en lagrådsremiss tillgängliggjordes i december 2016 och lades fram för riksdagen i februari 2017.

Tillgänglighet och användning

Enligt överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan ska Svenska kyrkan svara för att de kyrkliga kulturminnena är tillgängliga för var och en i samma utsträckning som år 2000 när överenskommelsen tecknades. Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena eller kulturarvet innebär enligt Svenska kyrkans uppfattning mer än bara en fysisk tillgänglighet. Det handlar också om att förmedla, tillgängliggöra och kommunicera kulturarvet i digitala medier, eller genom att skapa förståelse och delaktighet genom pedagogiska insatser som visningar och utställningar. Likaså handlar det om att göra kyrkorna tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

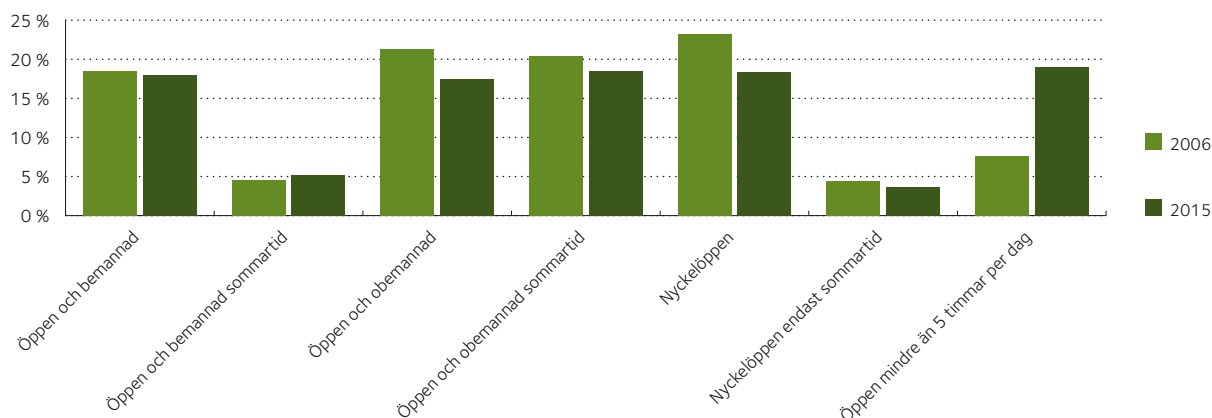
Svenska kyrkans nationella nivå följer upp tillgängligheten genom att årligen samla in och sammanställa statistik från alla församlingar om öppethållande och användning av kyrkorna. Här redovisas resultatet till och med år 2016. Svarsfrekvensen från församlingarna var 87 procent i 2016 års undersökning. Exakta uppgifter om tillgängligheten vid relationsändringen finns inte. Sedan 2006 har Svenska kyrkan samlat in statistik som använts i rapporten till regeringen och som gör det möjligt att följa förändringar över tid.

KYRKORNAS ÖPPETHÅLLANDE OCH TILLGÄNGLIGHET

Kyrkornas öppethållande är ett av de mått som speglar tillgängligheten till de kyrkliga kulturminnena. Kyrkorna är öppna och möjliga att besöka i samband med organiserade aktiviteter inom Svenska kyrkans verksamhet. Men de hålls även öppna i stor utsträckning för spontanbesök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar.

Kyrkornas tillgänglighet för besök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar illustreras i diagrammet nedan. En jämförelse mellan 2006 och 2015 visar att andelen kyrkor som är öppna och bemannade stadigt ligger på cirka 19 procent. Det är heller ingen större förändring för de kyrkor som är öppna och bemannade endast sommartid. Andelen kyrkor som är öppna och obemannade har dock minskat något, likaså antalet nyckelöppna kyrkor. Nyckelöppen innebär att kyrkan är låst men det finns möjlighet att kontakta en person som låser upp kyrkan för besök. För kategorin kyrkor som är öppna mindre än fem timmar per dag, utöver gudstjänst och kyrklig handling, kan man se en markant ökning.

FIGUR 5. KYRKORNAS TILLGÄNGLIGHET FÖR BESÖK UTÖVER GUDSTJÄNSTER OCH KYRKLIGA HANDLINGAR

Ett annat mått som belyser tillgängligheten är det genomsnittliga antalet öppettidagar per kyrka och år. Följande tabell redovisar utvecklingen under åren 2009–2016. En öppettid definieras som kyrka öppen mer än fem timmar per dag utöver gudstjänsttid.

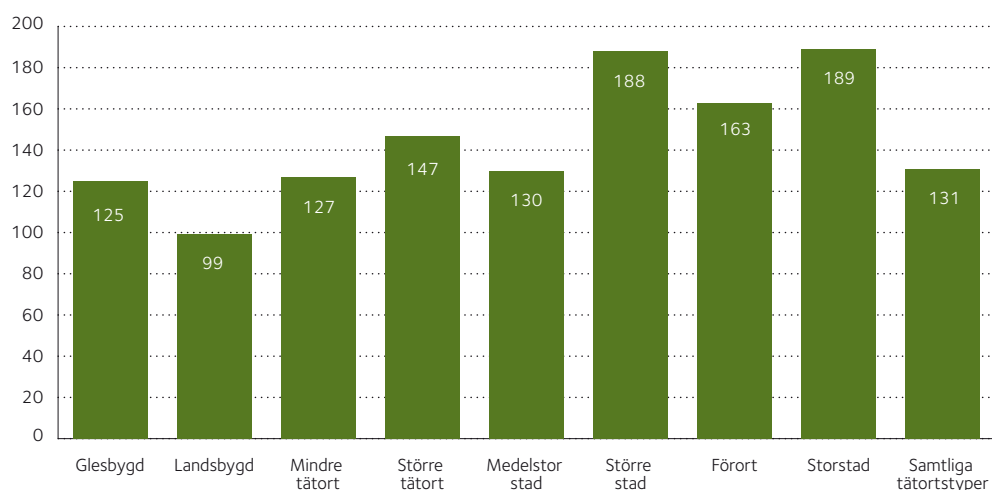
FIGUR 6. GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPETDAGAR PER KYRKA ÅREN 2009–2016

Period 2009–2013	2014	2015	2016
140	137	137	131

Resultatet visar att kyrkorna under 2016 var öppna i genomsnitt 131 dagar under året, vilket är en minskning från tidigare års stabila medelvärden på 137 dagar. Anledningen till minskningen kan till viss del förklaras med att svarsfrekvensen för kyrkorna i de större städerna i den senaste statistikinsamlingen varit betydligt lägre än tidigare år, vilket påverkar statistiken angående öppethållande i stor grad. Likaså är det fler glesbygdskyrkor med i årets statistikinsamling jämfört med tidigare år. Nästa års statistikinsamling kommer att visa om minskningen bara har orsakats av att det statistiska underlaget varierar eller om det är en generell nedåtgående trend i antal öppettidagar.

Skillnaderna i öppethållande mellan kyrkor i olika typer av tätorter framgår av figur 7. Diagrammet visar att kyrkor i storstäder och andra större städer är öppna betydligt fler dagar per år än kyrkor i glesbygd och på landsbygd.

FIGUR 7. GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPETDAGAR PER TÄTORTSTYP 2016

VERKSAMHET OCH SAMMANKOMSTER

Den organiserade verksamheten i kyrkorna är viktiga tillfällen att göra de kyrkliga kulturminnena tillgängliga för besökare. Cirka 70 procent av kyrkorna används dagligen eller veckovis.

Statistikinsamlingar från tidigare år visar att 92 procent av alla kyrkor huvudsakligen används till gudstjänster och andakter. 6 procent av kyrkorna används huvudsakligen till dop, vigslar, begravningar, konfirmation (så kallade kyrkliga handlingar) och i mindre grad till andra gudstjänster och andakter. 1 procent av kyrkorna används i liten utsträckning i det dagliga församlingsarbetet, men har som sevärd och kulturhistoriskt intressanta kyrkor hög besöksfrekvens. 1 procent av kyrkorna används huvudsakligen för konserter, utställningar och andra evenemang.

Svenska kyrkan följer årligen upp antalet sammankomster i kyrkorna fördelade på egen verksamhet och andra sammankomster utanför den egna verksamheten. Annan verksamhet kan exempelvis vara konserter eller liknande evenemang anordnade av annan arrangör än Svenska kyrkan.

Under 2016 har i genomsnitt 86 kyrkliga verksamheter skett per kyrka (gudstjänster, kyrkliga handlingar och andra sammankomster i verksamheten). Totalt har cirka 70 000 huvudgudstjänster firats i kyrkorna under 2016, den exakta siffran ger ett medelvärde på 24,4 per kyrka. Sammankomster utöver Svenska kyrkans egen verksamhet har i genomsnitt skett 7 gånger per kyrka. Det genomsnittliga antalet sammankomster har legat relativt stabilt under perioden.

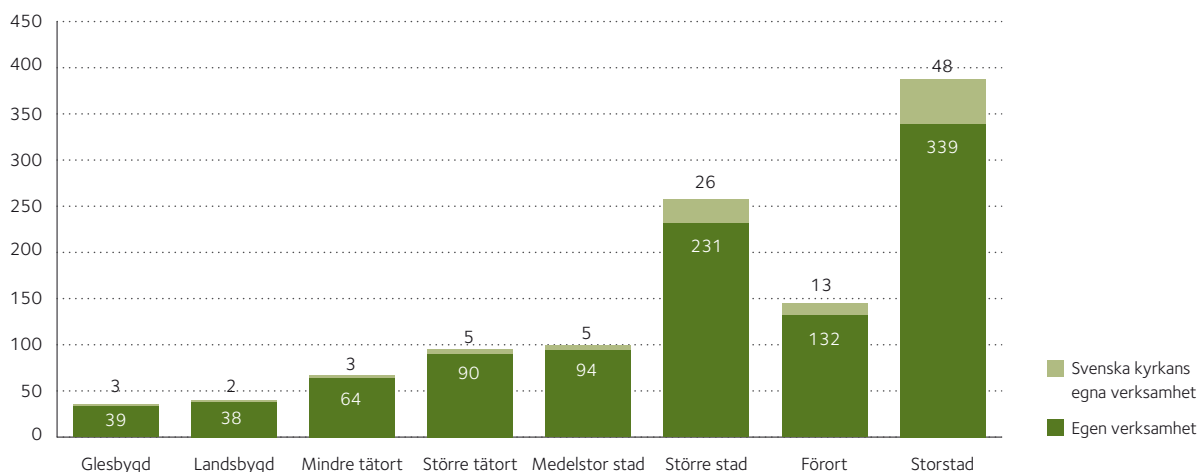
FIGUR 8. ANTAL SAMMANKOMSTER PER KYRKA I SVENSKA KYRKANS EGEN VERKSAMHET RESPEKTIVE ANNAN VERKSAMHET ÅREN 2009–2016

Antal sammankomster per kyrka	År	2009–2013	2014	2015	2016
Egen verksamhet		85	89	87	86
Annan verksamhet		6,4	5,8	5,7	6,9

Antalet sammankomster per kyrka varierar stort mellan olika typer av tätorter, se figur 9. Det gäller såväl sammankomster i Svenska kyrkans egen verksamhet som sammankomster med annan verksamhet i kyrkorna. Det genomsnittliga antalet sammankomster per kyrka i storstäderna är 387, medan antalet sammankomster i kyrkorna på landsbygden uppgår till 40 stycken. De skillnader mellan kyrkor i städer och landsbygd som finns för sammankomsterna, gäller även för antalet huvudgudstjänster i kyrkorna. Det finns ett tydligt samband som innebär att ju större ort kyrkan tillhör desto fler huvudgudstjänster äger rum under året.

En väsentlig del i bruket av kyrkobyggnaderna är de många enskilda besöken i öppna kyrkorum. Det saknas dock en kontinuerlig statistik över dessa besök, vilket begränsar redovisningen av hur kyrkobyggnaderna används och tillgängligheten till de kyrkliga kulturminnena.

FIGUR 9. ANTAL SAMMANKOMSTER PER KYRKA FÖRDELADE EFTER TÄTORTSTYPER ÅR 2016

KYRKORNAS TILLGÄNGLIGHETSANPASSNINGAR FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Kyrkoordningen fastslår att kyrkobyggnaderna ska vara tillgängliga för allmänheten samtidigt som de är arbetsplatslokaler. För att uppfylla kraven omfattas församlingarna av styrande regelverk bundna till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. De svenska lagarna bygger på konventionen och utgörs av bland andra Enkelt avhjälpna hinder (BFS 2013:9 HIN 3); Tillgänglighet på allmänna platser (BFS 2011:5 ALM); plan- och bygglagen (2010:900) med övergripande krav samt arbetsmiljölagen (1977:1160). I församlingarna pågår kontinuerligt arbete med att förbättra tillgänglighetsanpassningen. Till de vanligaste åtgärderna hör ramplösningar vid entréer, eliminering av invändiga hinder och installation av hörslinga.

KULTURARVSKOMMUNIKATION

Svenska kyrkan arbetar kontinuerligt med att kommunicera och tillgängliggöra kulturarvet. Det bidrar till delaktighet och ett långsiktigt stöd för att bevara de kulturhistoriska värdena. Att sprida kunskap om kulturarvet ger möjlighet till nya möten och ökad förståelse för kulturarvets betydelse som samhällsresurs.

KULTURARVET DIGITALT

Svenska kyrkan marknadsför de drygt 300 av landets kyrkor som erbjuder sommaraktiviteter genom både webben svenska-kyrkan.se/sommarkyrkan och appen Kyrkguiden.

Kyrkguiden är Svenska kyrkans app för att hitta till kyrkor runt om i landet och kunna se vilken verksamhet som äger rum i dem. Appen har laddats ner drygt 10 000 gånger från Google Play och minst lika många gånger från Appstore. Med Kyrkguiden kan användaren lätt hitta en närliggande kyrka och klicka sig vidare för att läsa mer om byggnad, församling och aktiviteter. Det är också möjligt att filtrera fram olika typer av kyrkor, som sommarkyrka, vägkyrka, pilgrimskyrka eller sevärdhetskyrka. Församlingar och pastorat kan lägga upp korta texter med bild om vad de särskilt vill lyfta fram.

Under 2016 ökades inläggsfrekvensen på Svenska kyrkans instagramkonto @Kulturarvet. Här berättar Svenska kyrkan i ord och bild om intressanta detaljer och nedslag ur vårt gemensamma kulturarv. I mars 2017 hade kontot 695 följare.

EXEMPEL FRÅN STOCKHOLM

Stockholms stifts renovering av S:ta Maria Magdalena kyrka slutfördes under året och dokumenterades dels i bloggform, dels genom ett antal kortare filmer från arbetet. Dessa finns att se på Youtube.

PEDAGOGIK I KYRKORUM

Nätverket Pedagogik i kyrkorum (PIK), är en bred sammanslutning av yrkesverksamma inom Svenska kyrkan som regionalt och lokalt arbetar med kyrkomiljön som pedagogisk resurs. Det kan vara pedagoger, ungdomsledare och kyrkvaktmästare, såväl som antikvarier, kyrkoherdar och kyrkomusiker. Nätverket syftar till att lyfta goda exempel där kyrkan används som lärandemiljö och att skapa en gemensam mötesplats för utbyte av idéer och kunskaper. Svenska kyrkans nationella nivå samlar årligen nätverket till en nationell PIK-konferens. 2016 års konferens hade utgångspunkt i två olika sätt att kommunicera kulturarvet: dels genom processen att tillgängliggöra kunskap genom film och litteratur, dels genom att låta upplevelsen bli inkörsporten till att inhämta kunskap.

MÖTEN I TID OCH RUM

Kalmar läns museum har under många år arbetat nationellt och internationellt med kulturmiljöpedagogik och tidsresor. Utifrån den tidsresemotodik som museet har tagit fram har Växjö, Strängnäs och Västerås stift tillsammans arbetat med ett projekt där den lokala kyrkomiljön och kyrkorummet bildar en brygga i tiden för samtal och interaktion, genom upplevelsebaserade möten med kulturarvet. Under hösten 2016 kom boken *Mötesplatser för trons och livets frågor* som behandlar metoden och de erfarenheter som gjorts i de tre stiftet.

BEBYGGELSEREGISTERET

För att tillgängliggöra det kyrkliga kulturarvet digitalt påbörjades 2015 ett nationellt projekt för att slutföra registreringen av samtliga svenska kyrkor i Bebyggelseregistret. Registret administreras av Riksantikvarieämbetet, omfattar alla typer av kulturmiljöer och kan nås publikt via deras hemsida. Bebyggelseregistret används både av dem som arbetar professionellt inom området och privatpersoner med allmänintresse, dessutom möjliggör registreringen att informationen kan användas i appar som Kyrkguiden och Kringla. Det nationella projektet, som under 2016 har berört de nio kvarvarande stiftet, avslutades i början av 2017.

Anno. 1736.

Under kyrkoherdens Herr :
Christian Fogelmarks Bestyrman :
de blef med kyrkans befohlnad Orge wärket bestelt
och inföpt. och anno 1743.

Så Herr kyrkoherden Christofer Juno
marker med församlingens samråd
och kyrkans medel Sösa kyrkan
med Målning beprida.
Sind Wälsigne församlingen med hälso-
sam Lära, i et gudeligt Leswerne
och Beware detta Bius för al olycka
och förders.

Strategiskt arbete under 2016

Svenska kyrkan har sedan flera år identifierat fyra strategiska utvecklingsområden inom arbetet med det kyrkliga kulturarvet: register, system och uppföljning; energi och miljö; värden, bruk och förvaltning; samt hantverk och material.

Under 2016 remitterades ett förslag till Nationellt program för kunskapsutveckling inom det kyrkliga kulturarvet till ett flertal instanser. En reviderad version beslutades av kyrkostyrelsen i mars 2017. Programmet syftar till att uppfylla Svenska kyrkans och regeringens intentioner om en långsiktig, strategisk och vetenskapligt grundad kunskapsuppbyggnad inom det kyrkliga kulturarvsområdet. Det ska även skapa tydligare villkor och process för beredningen, säkerställa projektens kvalitet och tillgängliggöra den kunskap som byggs upp. Programmet har tematiserats i fyra huvudområden: kyrklig kulturarvsförvaltning; utveckling av konservering, hantverk och material; klimat och miljö för långsiktigt bevarande; samt användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet. Dessa kommer att utgöra de strategiska utvecklingsområden som redovisas från och med nästa års rapport.

I föreliggande rapport används dock de befintliga områdena i enlighet med tidigare redovisningar.

Register, system och uppföljning

Inom Svenska kyrkan sker kontinuerligt ett arbete för att skapa en tydlig och effektiv förvaltning av det kyrkliga kulturarvet. Den nationella nivåns roll i detta är bland annat att stötta stiftet och de förvaltande enheterna med administrativa IT-system för informationsförsörjning och fördelning av den kyrkoantikvariska ersättningen. Under 2016 har ett intensivt arbete med förstudier och projekt angående informationsförsörjning pågått inom flera olika områden rörande kyrkliga kulturminnen.

Förslaget till ny fördelningsmodell och process för beredning

och beslut om kyrkoantikvarisk ersättning, som remitterades under 2015, har under 2016 fördjupats avseende identifikation, definition och förankring av de nyckeltal och indikatorer som ska styra fördelningen till stiftet. Projektet drivs i tätt samarbete med berörda parter och har som målsättning att förslag och beräkningssimuleringar ska remitteras sommaren 2017. I samband med detta har en förstudie inletts med syfte att klargöra förutsättningarna för att införa ett nytt IT-stöd för administrativ handläggning av kyrkoantikvarisk ersättning.

I november 2016 fattade kyrkomötet beslut om utredningen *Gemensamt ansvar*. Beslutet omfattar bland annat ett gemensamt fastighetsregister för hela Svenska kyrkan. Förslaget innebär bland annat att ett obligatoriskt register med grundläggande uppgifter om alla fastigheter och byggnader ska vara färdigt senast den 1 januari 2019. Just nu pågår ett förberedande arbete för att undersöka vilka förutsättningar som krävs på olika nivåer inom Svenska kyrkan för att kunna realisera kyrkomötets beslut.

På Riksantikvarieämbetets initiativ har Svenska kyrkan deltagit i en förstudie av informationsförsörjning för kyrkliga kulturminnen. Förstudien resulterade i ett projektförslag med syfte att väsentligt förbättra de digitala informationsflödena och bygga en stabilare grund för framtida samarbeten mellan de statliga myndigheterna och Svenska kyrkan samt ge ett mer sammanhängande IT-stöd.

KYRKOBYGGNADSREGISTRET OCH INVENTARIEREGISTRET SACER

Svenska kyrkans nationella nivå förvaltar och utvecklar löpande de befintliga systemen kyrkobyggnadsregistret och inventarieregistret Sacer. Utvecklingsarbetet ingår i det långsiktiga arbetet med att säkerställa statistikunderlaget och dokumentationen av de fastigheter och inventarier som ägs eller förvaltas av Svenska

kyrkan. Kyrkobyggnadsregistret är ett nationellt register över Svenska kyrkans invigda byggnader, begravningsplatser och kyrkotomter samt övriga byggnader som finns på begravningsplatser och kyrkotomter. Under 2016 har kyrkobyggnadsregistret utökats med fler och utökade fält angående energiuppgifter för att ge ett bättre statistikunderlag om Svenska kyrkans hållbarhetsarbete med de kyrkliga byggnaderna.

Svenska kyrkans nationella inventarieregister Sacer är ett stöd i församlingarnas arbete att uppfylla de krav som enligt 4 kap. kulturmiljölagen ställs på inventarieförteckningar och kontroller. Svenska kyrkan har tilldelat länsstyrelsernas handläggare av kyrkofrågor tillgång till Sacer för att underlätta kommunikationen mellan församlingarna, länsstyrelserna och stiftens i tillstånds- och tillsynsärenden av de kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarierna. Under 2016 har en utbildningsorganisation börjat byggas upp på stiftsnivå för att stiftens ska kunna erbjuda församlingar utbildning i att använda Sacer. Svenska kyrkans nationella nivå har utvecklat utbildningsdatabaser, publicerat ett utbildningsmaterial samt genomfört utbildningar i systemet för stift och länsstyrelser.

Energi och miljö

Med uppskattningsvis drygt 16 000 byggnader, varav 3 379 kyrkor och kapell, har Svenska kyrkan ett ansvar och en möjlighet att bidra till ett långsiktigt hållbart samhälle genom minskad miljöbelastning. I Svenska kyrkans årliga statistikinsamling som omfattar samtliga kyrkobyggnader har frågorna rörande energi utökats. Det utökade enkätunderlaget ger på sikt en säkrare och mer kvalitativ grund för utveckling av nationella policydokument, handledning och metodstöd riktade till stift, pastorat och församlingar i deras arbete med miljö- och energifrågor.

SOLENERGI

Under 2016 har vägledningen *Solenergi i skyddade kyrkomiljöer* utarbetats som ett informativt metod- och processtöd. Det har skett i samverkan med Uppsala universitet genom ett examensarbete på Civilingenjörsprogrammet, System i teknik och samhälle. Examensarbetets utgångspunkt är att studera förutsättningarna för solenergiinvesteringar i skyddade kyrkomiljöer utifrån ett antal fallstudier. Vägledningen kan, förutom att stödja de församlingar som överväger solenergi som en framtida lösning, också inbjuda till fortsatt dialog med tillståndsprövande myndigheter. Svenska kyrkan och kulturmiljömyndigheterna delar målsättningen att det kyrkliga kulturarvet ska bevaras, användas och utvecklas. Gemensamt är också det nödvändiga i att på olika sätt bidra till utfasning av vissa energislag, där alternativa lösningar måste prövas för att nå uppsatta mål. Vägledningen tar särskild hänsyn till de restriktioner som Svenska kyrkan har att förhålla sig till genom kulturmiljölagens skydd av kulturhistoriska värden på kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser. Fortsatt arbete med remissförfarande och publicering sker under 2017.

Värden, bruk och förvaltning

Den utveckling som sker där både samhälle och kyrka snabbt förändras i samband med globalisering, urbanisering, migration, förändrade vanor och värderingar påverkar både förvaltning och användning av kyrkorna. En långsiktigt hållbar förvaltning av kyrkor och andra byggnader kräver att prioriteringar och effektiviseringar utförs utifrån de förutsättningar verksamheten har och de värden som kulturarvet omfattar. En hållbar användning av kulturarvet kräver att nya användningsområden utvecklas i samverkan mellan Svenska kyrkan och många olika aktörer i Sverige och i andra länder. Svenska kyrkans nationella nivå utvecklar kontakter, kunskap och verktyg för att detta ska bli möjligt.

NÄR ANDRA BYGGER – SÅ SKYDDAR DU DIN KYRKA

Det nationella projektet *När andra bygger – Så skyddar du din kyrka*, som i huvudsak utarbetats under ledning av Stockholms stift och Gustav Vasa församling, är nu klart. Det omfattar en handbok i tre delar, vilka var för sig fyller olika funktioner med inriktning mot olika målgrupper. Tillsammans kompletterar de olika delarna varandra både som metodstöd och som kunskapskälla. I första hand riktas handboken till församlingar och pastorat vars fastigheter och verksamhet påverkas av infrastruktur- och byggprojekt.

IDENTIFIERING OCH FÖRVALTNING

Ett projekt som pågår löpande är *Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden* med målet att tillhandahålla strategisk kunskap, analys och metodstöd för stift, pastorat och församlingar i deras fastighets- och kulturarvsarbete. Projektet har under 2016 fokuserat på samverkansarbete mellan nationell nivå och olika stiftsprojekt samt övriga projekt med beröringspunkter inom ramen för det nationella projektets målbild. Samverkan och möjlighet att ta del av erfarenheter i pågående arbeten är en viktig del av projektets kvalitetssäkring. Samverkansprojekt som ingått är bland annat *Kyrka i en föränderlig tid – en resurs för utveckling*, där Hälsinglands museum är organisatör och initiativtagare. Ett annat samverkansprojekt som ingår i det nationella projektet är Säfle pastorats arbete med identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden under 2016–2017. Projektet ska utmynna i en handbok som utvecklas i samverkan med andra nationella projekt om strategisk förvaltning.

MODERNA SVENSKA KYRKOR

Resultatet från det avslutade nationella projektet *Moderna svenska kyrkor*, finansierat med kyrkoantikvarisk ersättning, har publicerats i en ny bok och tillgängliggörs därmed för en större allmänhet. (*Moderna kyrkor i Sverige*, 2016). Projektet har omfattat samtliga stift och täcker in hela landet. I boken

presenteras 31 kyrkor med ett populärvetenskapligt angreppssätt, där upplevelser blandas med fakta och varje kyrka lyfts fram som en individ med sin särprägel. Boken har getts ut i både en svensk och en engelsk version.

INTERNATIONELL OCH STRATEGISK SAMVERKAN

Det globala forskningsnätverket Association of Critical Heritage Studies hade under 2016 sin tredje internationella konferens, denna gång med namnet *What Does Heritage Change*. Konferensen hölls i Montreal, Kanada med University of Quebec in Montreal (UQAM) och Concordia University som värdar. Över 800 delegater från 51 länder deltog. Den svenska representationen var riklig med deltagare från bland annat Göteborgs, Lunds, Stockholms och Uppsala universitet. Under flera heldagssessioner presenterades pågående forskning om och utveckling av religiösa kulturarv. Svenska kyrkan deltog genom Henrik Lindblad, som under sessionen *Beyond Re-uses: The Future of Church Monuments in a Secular Society* gav föreläsningen *To Use or Not to Use – A Question of Protection*. Föreläsningen behandlade tillståndsprocessen omkring Caroli kyrka i Malmö utifrån kulturarvsideologiska och restaureringshistoriska perspektiv.

Svenska kyrkans nationella nivå har under flera år varit engagerad i den europeiska organisationen *Future for Religious Heritage*. Engagemanget sker genom aktivt medlemskap, deltagande i arbetsgrupper, konferenser och projekt samt ekonomiskt stöd genom medlemsavgiften. Organisationens femte internationella konferens hölls 2016 i italienska Vicenza, denna gång med temat *Tourists, Travellers and Pilgrims – Encountering Religious Heritage in Today's Europe*. Förutom studiebesök i Venedigs synagogor hölls över 30 föredrag om pilgrimsresor och religiösa platser som kulturarv med ökande betydelse för andlig, social och ekonomisk utveckling. Svenska kyrkans nationella nivå representerades genom Henrik Lindblad som höll föredraget *PRERICO – A new ICOMOS Scientific Committee on Places of Religion and Ritual*.

Ett annat strategiskt sammanhang med internationella inslag som den nationella nivån deltog i var en workshop för utvecklingen av Hamrånge kyrka, arrangerad av Hälsinglands museum. Workshopen leddes av engelska Churches Conservation Trust som tagit fram en modell med ett Business Plan Toolkit för utveckling av kyrkor. I anslutning till detta utvecklingsarbete hölls under hösten konferensen *Museerna och kyrkan i lokalsamhället – kyrkligt kulturarv som kraft för social sammanhållning* i Hudiksvall. Svenska kyrkans nationella nivå var representerad i en paneldebatt om vilken utveckling av den antikvariska rollen som behövs för att motsvara samtida och framtida utmaningar inom kyrka och samhälle.

Hantverk och material

Det kyrkliga kulturarvet omfattar både materiella och immateriella värden, som behöver värnas och göras tillgängliga. Svenska kyrkan arbetar aktivt för att bredda och fördjupa de kunskaper som ligger till grund för vård och underhåll av det kyrkliga kulturarvet. Svenska kyrkans stift och nationella nivå driver många projekt och deltar i olika samarbeten för att göra detta möjligt.

KUNSKAPSUPPBYGGNAD KRING DET MATERIELLA OCH IMMATERIELLA KULTURARVET

Sedan 2013 har Svenska kyrkan på den nationella nivån ett årligt uppdragsavtal med Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet. Avtalet omfattar långsiktiga effektmål och mer kortsiktiga uppdragsmål kopplade till bruket och förvaltningen av det kyrkliga kulturarvet. Hantverkslaboratoriet arbetar både med att kvalitetssäkra och utveckla hantverksmetoder som möter Svenska kyrkans behov vid renoveringar och vårdinsatser, och med att dokumentera och föra vidare kunskapen av hotade hantverk och hantverkstraditioner. Genom att aktörerna arbetar tillsammans kan lokala hantverkstraditioner fortsätta att leva och vara en del av en längre oavbruten förvaltningstradition av det kyrkliga kulturarvet.

Under 2016 har arbetet intensifierats med att kvalitetssäkra taktäckningsmaterial och dess metoder. I ett samfinansieringsprojekt tillsammans med Riksantikvarieämbetet undersöker Hantverkslaboratoriet, på uppdrag av Svenska kyrkans nationella nivå, *Målning av plåt på kulturhistoriska byggnader*. Projektet syftar till att undersöka hur olika färgtyper och appliceringsmetoder fungerar på olika sorters taktäckningsmaterial av plåt, vilket tidigare har varit ett område med kunskapsluckor. Målet är att hitta långsiktigt hållbara metoder som hjälper förvaltarna såväl i vården och bevarandet av äldre bevarad takplåt som vid nyanläggning. Under hösten 2016 presenterades de första resultaten från studien vid ett seminarium i Uppsala.

Svenska kyrkan förvaltar ett mycket stort byggnadsbestånd med tjärade spåntak. Den inhemska tillverkningen av dalbränd tjära i Sverige är av ringa omfattning och kunskapen om hur tjäran historiskt och traditionellt sett har applicerats och brukats har i många fall gått förlorad. Bruket av dalbränd trätjära på väggar och tak är något som förenar de nordiska länderna. Ett av Hantverkslaboratoriets uppdrag har varit att samla in kunskap och erfarenhet från våra nordiska grannländer för att vi tillsammans ska lära oss mera. Hantverkslaboratoriet fungerar här som en kunskapsnod som ska insamla kunskap, dokumentera metoder och skapa ett nätverk så att det materiella och det immateriella kulturarvet kan fortsätta att leva. Under 2016 har Svenska kyrkans nationella nivå påbörjat ett arbete med att pröva möjligheten till ramavtal för köp av tjära. Arbetet sker i en arbetsgrupp med medverkan från bland andra Hantverkslaboratoriet och stiftet.

DET GJUTNA JÄRNET

Västerås stift har under 2016 färdigställt arbetet med att inventera och kunskapsmässigt lyfta förekomsten av gravvårdar av gjutjärn på begravningsplatser i Bergslagen. Gravvårdar av gjutjärn är ett omistligt kulturarv, som lokalt har satt stor prägel på begravningsplatserna. Skador och tidens tand har gjort dem svåra att förvalta. Det har därför varit angeläget och viktigt att dokumentera det gjutjärn som ännu finns kvar, öka kunskapen om det och ta fram riktlinjer för hur det ska tas om hand i framtiden.

BILAGA 1

Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd 2000–2016

1:1 SAMMANSTÄLLNING AV SVENSKA KYRKANS KYRKOBYGGNADSBESTÅND 2016

Stift	Totalt antal skyddade* kyrkor	Därav totalt antal skyddade enligt beslut RAÄ	Därav skyddade efter 2000-01-01	Skyddade kyrkor tagna ur bruk efter 2000-01-01	Totalt antal ej skyddade kyrkor	Varav nybyggda efter 2000-01-01	Ej skyddade kyrkor tagna ur bruk efter 2000-01-01	Summa kyrkor
01 Uppsala	258	8	3	1	35	1	6	293
02 Linköping	231	4	1	1	32	2	2	263
03 Skara	374	4	3	3	37	1	3	411
04 Strängnäs	173	9	2	1	22	3	5	195
05 Västerås	161	6	0	1	16	1	5	177
06 Växjö	291	7	5	0	45	1	0	336
07 Lund	475	13	3	6	34	0	1	509
08 Göteborg	311	8	0	5	56	6	8	367
09 Karlstad	152	9	5	0	19	0	2	171
10 Härnösand	181	8	4	4	30	1	12	211
11 Luleå	132	23	4	1	65	0	11	197
12 Visby	98	1	0	0	1	0	0	99
13 Stockholm	107	16	5	1	43	7	9	150
Summa	2944**	116	35	24	435**	23	64	3379

* För samtliga tabeller i bilagan avser Skyddad kyrka en kyrka invigd till gudstjänst som skyddas av tillståndsplikt enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen. Ej skyddad kyrka är en kyrka invigd till gudstjänst som inte skyddas av tillståndsplikt enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen.

** Förändringen gentemot redovisningen 2015 beror på korrigering av registreringar av skydd i Kyrkobyggnadsregistret.

**1:2 KYRKOR SOM OMFATTAS AV TILLSTÅNDSPLIKT ENLIGT KML 4 KAP. 4§ GENOM SÄRSKILT BESLUT AV
RIKSANTIKVARIEÄMBETET EFTER 2000-01-01**

Namn	Församling	Stift	Byggår	Ägarkategori	Beslutsdatum	Ägd av Svenska kyrkan 2000-01-01
Adolfsbergs kyrka	Adolfsberg	Strängnäs	1970	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Avasjö kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå	1950	Svenska kyrkan	2002-12-10	Nej
Birgittakyrkan i Sundsvall	Skön	Härnösand	1972	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Björksätra kyrka	Sandviken	Uppsala	1975	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Björneborgs kyrka	Visnum	Karlstad	1956	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Bodafors kyrka	Norra Sandsjö	Växjö	1940	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Charlottenborgskyrkan	Motala	Uppsala	1988	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Franciscus kapell i Nyköping	Nyköpings Alla Helgona	Strängnäs	1972	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Friggeråkers kyrka	Mösseberg	Skara	1955	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
Kaitumkapellet	Gällivare	Luleå	1964	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Lammhults kyrka	Aneboda-Asa-Berg	Växjö	1964	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Lerbergets kyrka	Väsby	Lund	1982	Kyrklig stiftelse etc, för kyrkligt ändamål	2002-06-07	Nej
Lextorpskyrkan	Lextorp	Skara	1971	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
Mariakyrkan i Gävle	Gävle Maria	Uppsala	1971	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Mariakyrkan i Huddinge	Trångsund-Skogås	Stockholm	1987	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Mariakyrkan i Värnamo	Värnamo	Växjö	1977	Svenska kyrkan	2003-02-17	Ja
Mariakyrkan i Växjö	Växjö Maria	Växjö	1977	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Marielundskyrkan	Östersund	Härnösand	1969	Svenska kyrkan	2003-02-17	Ja
Resarö kapell	Vaxholm	Stockholm	1968	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Råslätts kyrka	Jönköpings Kristina-Ljungarum	Växjö	1974	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Råsunda kyrka	Solna	Stockholm	1966	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Rönnöfors kyrka	Offerdal	Härnösand	1953	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
S:t Johannes kyrka i Våmb	Våmb	Skara	1987	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
S:t Mikael kyrka i Malmö	Kulladal	Lund	1978	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
S:t Nicolai kapell i Malmö (Sjömanskyrkan)	Malmö S:t Petri	Lund	1969	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Siris kapell	Fryksände	Karlstad	1950	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Soutujärvi kyrka	Gällivare	Luleå	1963	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Staloluokta kyrkkåta	Jokkmokk	Luleå	1971	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Storviks kyrka	Ovansjö	Uppsala	1960	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Säffle kyrka	Säffle	Karlstad	1965	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Tibble kyrka	Täby	Stockholm	1971	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Vantörs kyrka	Vantör	Stockholm	1959	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Västerstrandskyrkan	Västerstrand	Karlstad	1977	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Åmotfors kyrka	Eda	Karlstad	1961	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Åsarne nya kyrka	Åsarne	Härnösand	1966	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja

1:3 NYBYGGDA KYRKOR, INVIGDA EFTER 2000–01–01 ÄGDA AV SVENSKA KYRKAN

Namn	Församling	Stift	Byggår	Skydd KML	Anmärkning
Kummelby kyrka	Sollentuna	Stockholm	2000	Nej	Distriktskyrka
Översjökyrkan	Partille	Göteborg	2000	Nej	Tidigare ägare Saronkyrkan, invigd för gudtjänst enligt Svenska kyrkan 2012
Furulundskyrkan	Partille	Göteborg	2001	Nej	Svenska kyrkan äger fastigheten, men samarbetar med EFS
Mariakyrkan i Ljungby	Ljungby Maria	Växjö	2001	Nej	Församlingskyrka
Skaga kapell	Undenäs	Skara	2001	Nej	Nybyggd stavkyrka som ersatte en äldre
Viskans kapell	Kinnarumma	Göteborg	2001	Nej	Sammanbyggd med församlingshem
Sjöstadskapellet	Sofia	Stockholm	2002	Nej	Stadsdelskyrka
Ljusets kyrka i Hallunda	Botkyrka	Stockholm	2004	Nej	Församlingskyrka
Sollyckans kyrka	Varberg	Göteborg	2005	Nej	Stadsdelskyrka
Viksö nya kyrka	Järfälla	Stockholm	2005	Nej	Ersatte Viksö kyrka byggd 1971
Vårfrukyrkan i Brännkyrka	Brännkyrka	Stockholm	2005	Nej	Kyrkorummet är en tillbyggnad till äldre kyrkobyggnad och ersätter Fruängens kyrka som tagits ur bruk
Ärla församlingshem med kyrkorum	Stenkvista-Ärla	Strängnäs	2006	Nej	Kyrkorum i församlingshem
Kristinelunds kapell och församlingshem	Husby-Rekarne	Strängnäs	2007	Nej	Kapell med församlingshem
Önsta Gryta Kyrka	Önsta	Västerås	2007	Nej	Ersatte Önsta kyrka byggd 1981
Solliden nya kapell	Örebro Olaus Petri	Strängnäs	2008	Nej	Ersatte Sollidens kapell
S:ta Maria kapell	Alsike	Uppsala	2009	Nej	Distriktskyrka
Turebergskyrkan	Sollentuna	Stockholm	2010	Nej	Distriktskyrka
Årsta kyrka	Enskede-Årsta	Stockholm	2011	Nej	Distriktskyrka
S:t Martin kyrka	Åkerbo	Linköping	2012	Nej	
Ubbhults kapell	Sättila	Göteborg	2013	Nej	Ersatte Ubbhults kapell byggt 1915 som brann ner 2010
Krokoms kyrka	Rödön	Härnösand	2013	Nej	Ersatte Krokoms kyrka byggd 1957
Amhults kyrka	Torslanda-Björlanda	Göteborg	2014	Nej	
Mariasalen i Mantorp	Veta	Linköping	2015	Nej	Är ett invigt kyrkorum i Kyrkans Hus i Mantorp

1:4 KYRKOR SOM OMFATTAS AV TILLSTÅNDSPLIKT ENLIGT KML 4 KAP. OCH SOM TAGITS UR BRUK EFTER 2000–01–01

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk	Ägarbyte år	Skydd KML	Kommentar
Odarslövs kyrka	Torns	Lund	1100	2002		Ja	Ägs av Svenska kyrkan, stängdes 1990 på grund av rasrisk
Allhelgonakyrkan på Ven	Landskrona	Lund	1898	2003	2003	Ja	Ägs av Statens fastighetsverk för Tycho Brahe-museet
Istrums kapell	Eggby-Öglunda	Skara	1927	2003	2003	Ja	Sålt för bostadsändamål
Kyrketorps kapell	Töreboda	Skara	1931	2003	2004	Ja	Sålt för bostadsändamål, fritidshus och ateljé
Sörgårdens kapell	Stigsjö	Härnösand	1883	2005	2005	Ja	Sålt till privatperson
Örja kyrka	Landskrona	Lund	1838	2005	2012	Ja	Såld till privatperson för bostadsändamål
Stugsunds kyrka	Söderhamn	Uppsala	1925	2005	2005	Ja	Såld för bostadsändamål och verksamhet
Mjälhults kapell	Torup	Göteborg	1923	2006	2008	Ja	Sålt för bostadsändamål
Maglarps nya kyrka	Hammarlöv	Lund	1908	2006		Skydd hävt	Riven 2007
Viskafors kyrka	Kinnarumma	Göteborg	1918	2007	2007	Ja	Såld till privatperson för restaurang- och konferensändamål
Nacksta kyrka	Sundsvalls Gustav Adolf	Härnösand	1969	2007	2007	Ja	Såld till S:t Olofs Katolska Församling
Jenny kapell	Västervik	Linköping	1933	2007	2007	Ja	Sålt till Västerviks katolska församling
Dalmarks kapell	Hammar	Strängnäs	1928	2007	2007	Ja	Ny ägare Sörbygdeföreningen
Bergeforsens kapell	Timrå	Härnösand	1930		2008	Ja	Församlingen har sålt kapellet, men hyr det
Idkerbergets kapell	Stora Tuna	Västerås	1904	2010	2011	Ja	Sålt till privatperson
Jävre kyrka	Hortlax	Luleå	1922	2010	2011	Ja	Såld till privatperson
Caroli kyrka	Malmö S:t Petri	Lund	1880	2010	2010	Ja	Såld till affärsföretag
Näsby kyrka	Kristianstads Heliga Trefaldighet	Lund	1937	2010		Ja	Ägs av Svenska kyrkan, men avsakraliserad för att bli ceremonihall
Ubbhults gamla kapell	Sättila	Göteborg	1915	brann 2010		Ja	Nerbrunnet 2010
Munkedals kapell	Foss	Göteborg	1939	2011	2011	Ja	Sålt till privatperson för kulturändamål
Norrmannebo kapell	Romelanda	Göteborg	1918–1919	2012	2012	Ja	Sålt till privatperson för bostadsändamål
Skede kapell	Grundunda	Härnösand	1936	2012	2012	Ja	Sålt till enskild ägare
Påbo kapell	Åsunden	Skara	1921	2013	2013	Ja	Sålt till privatperson
Lilla Alby kyrka	Sundbyberg	Stockholm	1892	2013	2014	Ja	Såld till ekonomisk förening för utbildning, folkbildningsändamål

1:5 KYRKOR SOM INTE OMFATTAS AV TILLSTÅNDSPLIKT KML 4 KAP. OCH SOM TAGITS UR BRUK EFTER 2000-01-01

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk år	Ägarbyte år	Nuvarande ägare	Ägd av Svenska kyrkan 2000-01-01	Kommentar
Gåsö kapell	Skaftö	Göteborg	1955	2001	2001	Ideell förening	Ja	Sålt till Gåsö samhällsförening
Edsåsens kapell	Undersåker	Härnösand	Ej uppgift	2002	2005	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson
S:t Eskils kapell i Helsingborg	Helsingborgs Gustav Adolf	Lund	1970	2003	2004	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson
S:t Olofs kyrka i Uppsala	Helga Trefaldighet	Uppsala	1980	2003	2005		Ja	Såld till bostadsbolag, senare riven
Hällneborgs kapell	Oviken-Myssjö	Härnösand	1964	2004	2004	Ideell förening, stiftelse	Ja	Sålt 2004 till byaförening
Söråkers kapell	Hässjö	Härnösand	1971	2004	2004	Företag	Ja	Sålt, ingår i Söråkers konferensanläggning
Norra Biskopsgårdens kyrka	Lundby	Göteborg	1970	2004		Svenska kyrkan	Ja	Används av församlingen till andra ändamål
Broddbo kapell	Sala	Västerås	1890	2005	2005	Enskild ägare	Ja	Byggs på 1890-talet av Missionskyrkan, överläts år 1975 till Svenska kyrkan
Fruängens kyrka	Brännkyrka	Stockholm	1963	2005		Svenska kyrkan	Ja	Tagen ur bruk i samband med att Vårfrukyrkan invigdes
Viksö kyrka	Järfälla	Stockholm	1971	2005			Ja	Riven 2005
Krångede kyrksal	Ragunda	Härnösand		2006	2006	Enskild ägare	Ej uppgift	Såld till privatperson
Mariakyrkan	Danderyd	Stockholm	1959	2006	2006	Annan	Ja	
Riddarhyttans kyrksal	Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo	Västerås	1942	2006	2007	Annan	Ja	Såld
Svanavattnets kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå		2006	2006	Enskild ägare	Ej uppgift	Sålt
Vallviks kyrka	Söderala	Uppala	1955	2006	2006	Enskild ägare	Ja	Såld till privatperson 2006
Furubergskyrkan	Piteå	Luleå	1976	2007	2007	Annan	Ja	Överlåten till Munksunds EFS
Harrsjöhöjdens kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå	1955	2007	2007	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson
Hulta kyrka	Borås Gustav Adolf	Skara	1966	2007	2007	Annat trossamfund	Ja	Såld till Syrisk Ortodoxa församlingen i Borås
Strömnäskyrkan	Piteå	Luleå	1983	2007	2007	Annat trossamfund	Ja	Ny ägare Pingstförsamlingen i Piteå
Vårfrukyrkan	Kortedala	Göteborg	1970	2007	2007	Annat trossamfund	Ja	Såld till Ortodoxa kyrkan i Göteborg
Önsta kyrka	Önsta	Västerås	1983	2007	2007	Annan	Ja	Ersatt av ny kyrkobyggnad, Önsta Gryta kyrka
Karlbergskyrkan	Karlskoga	Karlstad	1950-talet	2007				
Granbergsdals kapell	Karlskoga	Karlstad	1915	2007	2007	Enskild ägare		Sålt till privatperson
Fannakyrkan	Enköping	Uppsala	1960	2008	2008	Annat trossamfund	Ja	Såld till den kristna Assyriska församlingen i Enköping
Klockestrands kapell	Nora-Skog	Härnösand	1940	2008	2008	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson
Källeryds kapell	Hudene	Skara	1943	2008	2008	Ideell förening, stiftelse	Ja	Gåva till Källeryds fritids- och samhällsförening
Sollidens gamla kapell	Örebro Olaus Petri	Strängnäs	1971	2008		Svenska kyrkan	Ja	Byggnaden ombyggd
Taborsbergskyrkan	Kolmårdens	Linköping	1981	2008	2008	Kommun	Ja	Såld till Norrköpings kommun, ombyggd till förskola
Rudboda kyrka	Lidingö	Stockholm	1972	2009	2010	Lidingö stad	Ja	
S:t Örjans kapell	Falu Kristine	Västerås	1962	2009	2009	Annat trossamfund	Ja	Sålt till Fristaden
S:ta Anna kyrka	Linde bergslag	Västerås	1972	2009	2011	Enskild ägare	Ja	Såld till Sankta Annas Bränneri AB i Stråssa
Ljungakyrkan	Torp	Härnösand	1957	2009	2011	Enskild ägare	Ja	
Akalla kyrka	Spånga Kista	Stockholm	1976	2009	Ej uppgift	Kyrklig stiftelse	Ja	
Garnisonskyrkan	Berga	Linköping	1900	2009	2010	Företag	Nej	Ägdes av församlingen mellan 2005 och 2010
Årsta kyrksal	Enskede-Årsta	Stockholm	1969	2010		Svenska kyrkan	Ja	Tagen ur bruk till förmån för Årsta kyrka
Hammarkullens kyrka	Angered	Göteborg	1972	2011	2011	Annat trossamfund	Ja	Ny ägare muslimsk förskola
Brunnsbergs kyrka	Varberg	Göteborg	1974	2011	2011	Annat trossamfund	Ja	Ny ägare S:ta Maria katolska församling
Pater Nosterkyrkan	Göteborgs Masthugg	Göteborg	1973	2011	2011	Kommun	Nej	Ny ägare Göteborgs kommun, används som kommunal förskola
Mosjöns kapell	Grundsunda	Härnösand	1981	2011		Svenska kyrkan	Ja	Försäljning planeras

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk år	Ägarbyte år	Nuvarande ägare	Ägd av Svenska kyrkan 2000-01-01	Kommentar
Näsby kyrka	Nederkalix	Luleå	1973	2011		Svenska kyrkan	Ja	Försäljning eller uthyrning diskuteras
Mikelsgården i Strängnäs	Strängnäs domkyrkoförsamling med Aspö	Strängnäs	1972	2011		Svenska kyrkan	Ja	Lokalerna används för bland annat ungdoms- verksamhet
Sangis kyrka	Nederkalix	Luleå	1959	2011	2011	Ideell förening, stiftelse	Ja	Ny ägare är Sangis kyrkliga förening, men brukas av församlingen
Jädraås kyrka	Ockelbo	Uppsala	1940	2012	2013	Enskild ägare	Ja	Såld till privatperson 2013 till bostadsändamål
Ängekyrkan	Härnösands domkyrkoförsamling	Härnösand	1972	2012	2012	Annat trossamfund	Ja	Ny ägare Missionskyrkan
Studsvikens kapell	Björna	Härnösand	1947	2012	2012	Ideell förening	Ja	Ägs av campingförening, byggnaden ska flyttas
Skalmodals kapell	Tärna	Luleå	1967	2012	2013	Ideell förening	Ja	Ägs av föreningen Skalmodals vänner, används bland annat som biolokal
Vänjaurbäckens kapell	Lycksele	Luleå	1946	2012	2013	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson 2013 för bostadsändamål
Kristinebergs kyrka	Lycksele	Luleå	1959	2012			Ja	Kyrkan riven 2013
Sjösa kapell	Nyköping	Strängnäs	1990	2012	2013	Företag	Ja	Kapellet används som behandlingshem för ungdomar
Mariakyrkan	Eskilstuna	Strängnäs	1979	2012	2013	Ideell förening	Ja	Kyrkan såld till Studieförbundet Sörmland
Krokoms gamla kyrka	Rödön	Härnösand	1957	2012	Riven		Ja	Kyrkan riven 2012
Sätrakyrkan	Skärholmen	Stockholm	1966		2012	Annat trossamfund	Ja	Ägs av Katolska kyrkan, församlingen hyr kyrkan en dag i veckan. Kyrkan är såld men ej avlyst/ tagen ur bruk
Tilkyrkan	Sigtuna	Uppsala	1979	2012		Svenska kyrkan	Ja	Kyrkan flyttad och avlyst/tagen ur bruk
Sommarhemskyrkan	Uddevalla	Göteborg	1984	2013	2013	Annat trossamfund	Ja	Fortsatt kyrklig användning med ny ägare Kyrkliga förbundet (används av Missionsprovinser)
Seljansborgs kyrka	Sandviken	Uppsala	1959	2013	2013	Enskild ägare	Ja	Kyrkan såld till privatperson för användning som bostad eller handel
S:t Mikael's kyrka	Södertälje	Strängnäs	1973	2013	2013	Annat trossamfund	Ja	Kyrkan såld till en syrisk ortodox församling
Löftets kyrka	Solna	Stockholm	1961	2013	2014	Företag	Ja	Kyrkan såld till företag
Norrmalms kyrka	Borås Gustav Adolfs	Skara	1978	2014	2014	Kommun	Ja	Kyrkan såld till kommun för att bli förskola
Järveds kyrka	Arnäs	Härnösand	1958	2014	2008	Företag	Ja	Kyrkan hyrdes av församlingen efter år 2008
Åkersjöns kapell	Föllingebygdens	Härnösand	1972		2014	Ideell förening	Ja	Kapellet överlätet, men ej avlyst/taget ur bruk
Ängeså bönhus	Överkalix	Luleå	1949	2015	2015	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson 2015 för bostadsändamål
Mariehällskyrkan	Bromma	Stockholm	1925	2015		Svenska kyrkan	Ja	Kyrkan tagen ur bruk för att säljas
Kypasjärvi bönhus	Överkalix församling	Luleå	1945	2016	2016	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson 2016 för bostadsändamål
Stenkullens kyrka	Lerum	Göteborg	1970	2016	2017	Enskild ägare	Ja	Såld till privatperson 2017 för förskoleverksamhet

BILAGA 2

Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2016*

2:1 KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING, ANSLAG OCH FÖRBRUKADE MEDEL 2002–2016

Stift	Kontrollstation 2002–2008, mnkr	Kontrollstation 2009–2013, mnkr	2014, mnkr	2015, mnkr	2016, mnkr	Summa 2002–2016, mnkr	Kvm skyddad kyrka**	KAE kr/kvm skyddad kyrka 2002–2016	Genomsnittlig årlig KAE kr/ kvm skyddad kyrka
Anslag från staten	1 435,0	2 305,0	460,0	460,0	460,0	5 120,0			
01 Uppsala	88,7	205,5	64,1	49,8	63,6	471,7	112 361	4 198	280
02 Linköping	120,5	218,7	55,6	63,7	59,8	518,2	118 206	4 384	292
03 Skara	124,5	195,1	55,3	43,4	39,8	458,0	121 912	3 757	250
04 Strängnäs	76,4	156,7	32,1	29,6	32,9	327,7	74 115	4 422	295
05 Västerås	102,5	147,9	35,7	28,7	41,0	355,8	89 648	3 969	265
06 Växjö	121,4	214,7	46,9	46,0	50,9	480,0	139 642	3 437	229
07 Lund	119,2	193,2	89,5	102,9	83,7	588,6	189 726	3 102	207
08 Göteborg	147,3	235,1	51,1	63,7	75,2	572,4	138 021	4 147	276
09 Karlstad	53,6	77,5	20,6	41,3	22,1	215,1	69 515	3 095	206
10 Härnösand	57,4	74,0	20,6	30,4	33,7	216,1	76 085	2 841	189
11 Luleå	35,9	34,8	11,4	4,7	3,7	90,5	54 962	1 646	110
12 Visby	109,4	170,2	44,2	35,5	27,0	386,4	31 478	12 276	818
13 Stockholm	66,8	100,0	19,7	41,0	52,9	280,3	63 458	4 417	294
Nationell nivå	16,0	26,4	3,8	8,3	4,5	58,9	-	-	-
Summa förbrukning	1 239,5	2 049,7	550,5	589,0	590,9	5 019,6	1 279 129	3 924	262
Återstående anslag från staten	195,5	255,3	-90,5	-129,0	-130,9	100,4			
Ack. anslag från staten	1 435,0	3 740,0	4 200,0	4 660,0	5 120,0				
Ack. summa förbrukning	1 239,5	3 289,2	3 839,7	4 428,8	5 019,6				
Ack. förbrukning %	86,4 %	87,9 %	91,4 %	95,0 %	98,0 %				

* Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2016 inkluderar utbetalning till den 8 februari 2017.

** Uppgift om kvadratmetyta från 2016

2:2 FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 2002–2016 PER ÅTGÄRD, MNKR

Stift	Övergripande planering och information	Vård och underhållspla- nering	Vårdinsatser	Skadeförebyggande insatser	Arbete med säkerhetsfrågor	Totalt
Nationell nivå	58,9	0,0	0,0	0,0	0,0	58,9
01 Uppsala stift	5,8	25,0	309,9	62,4	68,6	471,7
02 Linköpings stift	30,0	17,2	398,0	25,5	47,6	518,2
03 Skara stift	23,0	27,4	358,7	19,3	29,7	458,0
04 Strängnäs stift	19,2	11,9	242,8	38,5	15,4	327,7
05 Västerås stift	6,2	14,8	244,1	41,8	49,0	355,8
06 Växjö stift	39,1	28,1	347,6	37,9	27,3	480,0
07 Lunds stift	14,6	54,1	455,1	44,1	20,7	588,6
08 Göteborgs stift	18,3	32,9	482,7	18,9	19,5	572,4
09 Karlstads stift	20,4	10,5	141,8	4,5	37,9	215,1
10 Härnösands stift	17,8	5,2	183,1	3,0	7,2	216,1
11 Luleå stift	13,5	1,0	73,8	1,0	1,3	90,5
12 Visby stift	15,8	1,6	338,2	27,1	3,7	386,4
13 Stockholms stift	10,5	14,9	235,6	9,0	10,4	280,3
Totalt	293,0	244,4	3 811,1	332,8	338,3	5 019,6
Åtgärdens andel av KAE	6 %	5 %	76 %	7 %	7 %	

2:3 ERSÄTTNINGENS KOSTNADSTÄCKNING 2002–2016 PER ÅTGÄRD, PROCENT

Stift	Övergripande planering och information	Vård och underhållsplanering	Vårdinsatser	Skadeförebyggande insatser	Arbete med säkerhetsfrågor	Totalt
01 Uppsala stift	32 %	56 %	46 %	40 %	61 %	47 %
02 Linköpings stift	92 %	59 %	60 %	53 %	73 %	61 %
03 Skara stift	68 %	69 %	40 %	56 %	61 %	43 %
04 Strängnäs stift	83 %	65 %	50 %	48 %	78 %	52 %
05 Västerås stift	51 %	49 %	54 %	39 %	62 %	52 %
06 Växjö stift	89 %	62 %	50 %	41 %	77 %	53 %
07 Lunds stift	53 %	42 %	46 %	43 %	57 %	46 %
08 Göteborgs stift	65 %	59 %	41 %	35 %	49 %	42 %
09 Karlstads stift	69 %	47 %	45 %	29 %	66 %	49 %
10 Härnösands stift	88 %	53 %	48 %	28 %	69 %	50 %
11 Luleå stift	76 %	44 %	31 %	8 %	36 %	33 %
12 Visby stift	72 %	60 %	56 %	77 %	70 %	58 %
13 Stockholms stift	84 %	45 %	34 %	20 %	42 %	35 %
Totalt	72 %	53 %	46 %	42 %	63 %	48 %

2:4 FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 2002–2016 PER OBJEKTSTYP, MNKR

Stift	Övergripande planering eller flera objekt	Begravningsplats	Kyrkliga inventarier	Kyrkobyggnad	Kyrkotomt	Totalt
01 Uppsala stift	26,6	35,4	18,9	389,7	1,1	471,7
02 Linköpings stift	11,8	38,2	43,9	405,1	19,1	518,2
03 Skara stift	3,0	31,6	26,7	394,6	2,1	458,0
04 Strängnäs stift	4,9	42,9	29,3	244,8	5,8	327,7
05 Västerås stift	13,5	29,1	17,8	279,7	15,8	355,8
06 Växjö stift	29,3	18,6	43,5	388,4	0,3	480,0
07 Lunds stift	3,6	25,8	13,5	543,8	1,9	588,6
08 Göteborgs stift	23,3	34,0	41,3	470,8	3,1	572,4
09 Karlstads stift	3,3	21,2	7,0	182,1	1,6	215,1
10 Härnösands stift	10,2	9,7	7,7	177,8	10,7	216,1
11 Luleå stift	10,8	15,9	3,1	57,1	3,5	90,5
12 Visby stift	35,2	37,7	75,8	215,0	22,7	386,4
13 Stockholms stift	14,4	18,3	20,1	217,4	10,2	280,3
Totalt	189,8	358,3	348,6	3 966,2	97,9	4 960,8

Bildgalleri

Habo kyrka

FOTO: ALEX&MARTIN/IKON

Orgelläktaren i Habo kyrka

FOTO: ALEX&MARTIN/IKON

Uppsala stift

Predikstolen i Uppsala domkyrka. Tillverkad av Burchard Precht, enligt ritningar av Nicodemus Tessin d.y. Invigd 1710.

FOTO: VIKTOR WADELIUS

Linköpings stift

Predikstolen i Linköpings domkyrka är tillverkad 1745 av Niclas Österbom.

FOTO: ULRICA SKÖLD

Skara stift

Predikstolen i Skara domkyrka är från 1709, tillverkad av Börje Löfman.

FOTO: ANNELI JOHANSSON

Strängnäs stift

Predikstolen i Strängnäs domkyrka är från 1789, tillverkad av hovbildhuggare Per Ljung.

FOTO: CATHARINA FRÖJD

Västerås stift

Predikstolen i Västerås domkyrka är tillverkad i chamotte, av Per-Erik Willö 1961.

FOTO: MATILDA HILDINGSSON

Växjö stift

Predikstolen i Växjö domkyrka skapades av Jan Brazda 1960.

FOTO: INGELA STEWEN

Lunds stift

Predikstolen i Lunds domkyrka tillverkades 1592 i sandsten, kalksten, marmor och alabaster av den tyske bildhuggaren Johannes Ganssog.

FOTO: MARIA LUNDSTRÖM

Göteborgs stift

Predikstolen i empiri i Göteborgs domkyrka, ritades av Axel Magnus Fahlcrantz till kyrkans nyinvigning 1815.

FOTO: GÖTEBORGS DOMKYRKA

Karlstads stift

Predikstolen i Karlstads domkyrka, ritad av arkitekten Erik Palmstedt 1790.

FOTO: LOUISE HEDBERG

Härnösands stift

Predikstolen i Härnösands domkyrka stod färdig 1846 och uppfördes efter ritningar av Johan Adolf Hawerman.

FOTO: ÖRJAN LEEK

Luleå stift

Predikstolen i Luleå domkyrka tillkom under arkitekt Knut Nordenskjölds omdaning av kyrkorummet 1937–38.

FOTO: ANDERS ALM

Visby stift

Predikstolen i Visby domkyrka är tillverkad av valnötssfanerad ek. Sannolikt ett nordtyskt arbete – troligen importerad från Lübeck. Den skänktes till domkyrkan 1684.

FOTO: REBECCA SVENSSON

Stockholms stift

Predikstolen i Storkyrkan i Stockholm från 1680-talet är skulpterad av Burchardt Precht efter Nicodemus Tessin d.y.s anvisningar.

FOTO: EMELIE SIMMONS

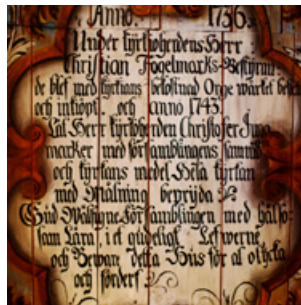
Habo kyrka

FOTO: ALEX&MARTIN/IKON

Habo kyrka

FOTO: ALEX&MARTIN/IKON

Habo kyrka

FOTO: ALEX&MARTIN/IKON

Habo kyrka

FOTO: ALEX&MARTIN/IKON

Daniel Carlsson

FOTO: EVA JAKOBSSON

Om Habo kyrka

Habo kyrka har en lång historia och har präglats av många om- och tillbyggnader. Redan under senare delen av 1200-talet omnämns en kyrka i Habo. Äldsta delen av nuvarande kyrka är sakristian av sten som hörde till en tidigare kyrkobyggnad. Långhusets yttrevägg tillkom 1680. Östpartiet med kor och sakristia samt det upphöjda mittskeppet och tornet över västgaveln tillkom 1723, då kyrkan fick sitt nuvarande utseende.

Kyrkan är byggd av slätbilat liggtimmer. Till formen är den en basilika, med ett högt mittskepp och två lägre sidoskepp. Den kallas också ibland för "Träkatedralen vid Vättern". Kyrkan består av ett långhus med torn i väster och

ett kor i öster med samma bredd som långhuset. Ett vidbyggt vapenhus finns väster om tornet. Ytterligare ett vapenhus finns vid långhusets norra sida.

I kyrkorummet är alla väggar försedda med läktare. Från golv till tak finns målningar som huvudsakligen illustrerar Luthers katekes' sammanfattning av den kristna läran. På sidoväggarna är tio Guds bud illustrerade, i taket under läktarna finns trosbekännelsen och på väggarna ovanför läktarna finns Herrens bön illustrerad. Högst upp på taket finns stora målningar som skildrar dopet, skriftermål och avlösning, nattvarden och välsignelsen.

PRODUKTIONSFAKTA

TEXT: Kyrkokansliet

GRAFISK FORM: Ineko AB

Produkten finns som pdf på svenskakyrkan.se

Har du frågor kring produkten?

Kontakta Svenska kyrkans informationsservice.

E-POST: info@svenskakyrkan.se

TEL: 018-16 96 00

www.svenskakyrkan.se

ARTIKELNUMMER: SKI7133

Daniel Carlsson är anställd som guide vid Habo kyrka, Skara stift. Han tar årligen emot och vägleder tusentals besökare i kyrkan. Med sin unikt bemålade interiör utgör kyrkan ortens besöksmål nummer ett. Habo kyrka har sedan 1901 haft visningsverksamhet och med tiden anställdes en guide att sköta verksamheten. Daniel Carlsson är den tredje guiden i ordningen sedan de infördes på 1950-talet.

I Habo har man under närmare hundra år haft möjligheten till att ge guidningar i sin fantastiska kyrka. Från början låg det ansvaret på kyrkoherden, men då turismen ökade radikalt på 1950-talet valde man i församlingen att anställa en guide. Ursprungligen var man bara anställd för detta syfte, men under senare år har tjänsten utökats.

– Så min tjänst är 50 procent guide och 50 procent vaktmästare, berättar Daniel.

– Det roligaste i mitt jobb är det personliga mötet. Både när det gäller församlingsbor som kan behöva prata, eller turisten som kommer in, stannar innanför dörren och blir helt hänfödda av kyrkan. Det är sådana minnen som gör att man fortsätter jobba i Habo.

Habo Kyrka är en församlingskyrka där det regelbundet firas gudstjänst, hålls dop, vigslar och begravningar, men också konserter och omkring 500 guidade visningar per år. Varje år besöks Habo kyrka av mellan 25–30 000 turister, vilket givetvis

innebär ett stort ansvar, men ett glädjande sådant. Givetvis gör antalet besökare att det uppstår ett visst slitage på kyrkan. Framför allt är det golv och mattor som slits, men med det stora antalet besökare kommer också högre krav på ökad tillgänglighet, så som längre öppethållande, bra toaletter och parkeringsplatser. Habo församling har en lång tradition av att möta människor och att dela med sig och berätta om kulturarvet. De har lång erfarenhet av att avsätta tid och resurser för att kommunicera kulturarvet och att planera för ett långsiktigt, hållbart underhåll av kyrkan och dess inventarier. Allt för att många generationer framöver ska kunna uppleva det du och jag upplever här idag.

– Kan man få fler intresserade människor till att vilja berätta om vårt kulturarv tror jag personligen att alla skulle kunna vinna mycket på det. Det finns ett genuint intresse för kultur och historia. Får man då en inspirerande guide sprida sig sådant, avslutar Daniel.

